

SL. 1. ULIČNO PROČELJE HRVATSKOGA DOMA, NATJEČAJNI PROJEKT, ARH. A. FREUDENREICH, 1919. (NEREALIZIRANA VARIJANTA)

FIG. 1 CROATIAN CENTRE, STREET ELEVATION, COMPETITION ENTRY BY A. FREUDENREICH, 1919 (UNREALIZED VARIATION)

ZLATKO KARAČ, ĐURO ŠIMIČIĆ

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26

HRVATSKI RESTAURATORSKI ZAVOD
HR – 10000 ZAGREB, ILICA 44

IZVORNI ZNAJSTVENI ČLANAK
UDK 725:72.025(497.5 VUKOVAR)"19/00"

TEHNIŠKE ZNAJSTVE / ARHITEKTURA I URBANIZAM
2.01.04 – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEDA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 4. 9. 2007. / 26. 11. 2007.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26

CROATIAN RESTORATION INSTITUTE
HR – 10000 ZAGREB, ILICA 44

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 725:72.025(497.5 VUKOVAR)"19/00"

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
2.01.04 – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 4. 9. 2007. / 26. 11. 2007.

HRVATSKI DOM U VUKOVARU ARHITEKTA ALEKSANDRA FREUDENREICHA

CROATIAN CULTURAL CENTRE IN VUKOVAR ARCHITECT: ALEKSANDAR FREUDENREICH

ART DÉCO
FREUDENREICH, ALEKSANDAR
FUNTAK, FRAN
HRVATSKI DOM
VUKOVAR

ART DÉCO
FREUDENREICH, ALEKSANDAR
FUNTAK, FRAN
CROATIAN CULTURAL CENTER
VUKOVAR

Najvažnija arhitektonska realizacija u Vukovaru između dva svjetska rata jest dvorana Hrvatskoga doma (u novije vrijeme Kazalište). Izvedena je u oblicima kasne secesije i *art déco* stilizacije prema projektu arh. Aleksandra Freudenreicha (idejno rješenje 1919.; prvonagrađeni natječajni rad 1921.; izgradnja 1921./22.) kao prvo njegovo samostalno djelo. Gradnju je vodio vukovarski inženjer Fran Funtak koji je u nekim detaljima prepoznat i kao mogući suautor projektnog rješenja. Tijekom 60-ih godina dvorana je neprimjereno adaptirana, u ratu 1991. teško je stradala, a u obnovi koja je u tijeku rekonstruirana se prema izvornim autorovim nacrtima.

The most significant building made in Vukovar between the Wars was the auditorium of the Croatian Cultural Centre (a theatre in the recent past) – a fine example of Late Secession architecture coupled with Art Déco elements – designed by the architect Aleksandar Freudenreich. The project was worked out in three successive stages: from preliminary design in 1919 through the time when it received the first prize in the 1921 competition, until the final construction stage between 1921 and 1922. A few details indicate that the engineer Fran Funtak might have even been the co-author of some design solutions. The auditorium was inappropriately redesigned in the 1960s. Later it was heavily damaged in the 1991 war.

UVOD

INTRODUCTION

Jedna od simbolički, ali i arhitektonski najvažnijih spomeničkih građevina u povijesnom središtu Vukovara jest sklop Hrvatskoga doma odnosno Gradskoga kazališta, kako se Dom nazivao u poslijeratnom socijalističkom razdoblju.

Ta je građevina nesumnjivo najznačajnija arhitektonska realizacija u Vukovaru između dva svjetska rata.¹ Po svojoj autorskoj provenijenciji potvrđena je i kao prvo samostalno realizirano djelo tada mladoga zagrebačkog arhitekta Aleksandra Freudenreicha² koji je u provincijalnom Vukovaru već rješenjem Doma iz 1919. godine (odnosno prvonagrađenim natječajnim projektom iz 1921. godine) inaugurirao suvremenu, pročišćenu *art déco* stilizaciju vrlo rane pojavnosti, u nas ne tako čestu.

Zbog svoga „nepodobnoga” nacionalnog predznaka u imenu i zbog konteksta društvenih okolnosti nastanka, dvorana Hrvatskoga doma prije Domovinskoga rata nije bila zaštićena kao kulturno dobro³ pa je u brojnim slobodnim pregradnjama i neprimjerenim adaptacijama tijekom vremena izgubila stilsku ljepotu i bitne odrednice Freudenreichova autorskog prosedeaa. U nedavno provedenim konzervatorsko-restauratorskim istraživanjima ova je reprezentativna dvorana revalorizirana pa je u cjelini Freudenreichova opusa istaknuta kao jedno od njegovih najkvalitetnijih djela.

S obzirom na to da je u ratnim razaranjima u jesen 1991. godine građevina teško stradala,

u zahtjevnoj obnovi koja se provodi već desetak godina restituira se izvorno stanje prema sačuvanim originalnim projektima i uz dosljednu primjenu konzervatorskih metoda.

SMJEŠTAJ I URBANO OKRUŽJE HRVATSKOGA DOMA

LOCATION AND SURROUNDINGS OF THE CROATIAN CULTURAL CENTRE

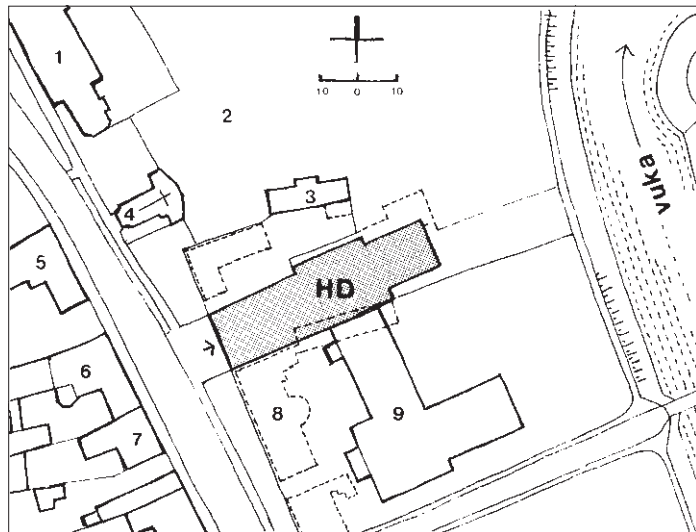
Hrvatski dom smješten je u glavnoj ulici Novoga Vukovara,⁴ u neposrednoj blizini barokno-klasicističke kapele sv. Roka i dvorca grofova Eltz, kojega se perivoj s nedavno obnovljenom zgradom „Oranžerije” proteže do same dvorane Doma. Do početka 60-ih godina na prvoj susjednoj parceli, gdje se danas nalazi recentno uređen trg, stajala je markantna klasicistička jednokatnica hotela „K lavu”, s kojom je Hrvatski dom u unutrašnjosti bio povezan. Nasuprot Hrvatskomu domu također se nalaze vrijedne povijesne zgrade poput klasicističke prizemne kurije baruna Ada-

¹ Opsirnije o urbanom razvoju i izgradnji Vukovara između dva svjetska rata v.: KARAC, 1999: 45-72; DAMJANOVIĆ, 2005.b: 174-198

² Aleksandar Freudenreich (Zagreb, 1892.-1974.), arhitekt, konzervator i kazališni djelatnik. Završio je zagrebačku Graditeljsku obrtničku školu (1907.-1911.) te nakon dužega praktičnog djelovanja i studij arhitekture („Iblerovu školu”) na Likovnoj akademiji (1926.-1930.). Radio je kod zagrebačkih graditelja Kalde i Štefana (1911.-1913.), samostalni je ovlašten graditelj (od 1919.) i partner u zajedničkoj tvrtki s P. Deuschom (od 1923.). Iako se autorski formira u doba kasne secesije, *art déco* arhitekture i kasnog akademizma, afirmirao se kao jedan od glavnih protagonista hrvatske rane moderne. Realizirao je brojne hrvatske i sokolske domove, „prosvjetna ognjišta”, kazališne dvorane (Vukovar, Karlovac, Đakovo, Garešnica, Metković, Petrinja, Podravska Slatina, Lički Osik, Krapina, Ivanić Grad, Križ, Horvati...); u Zagrebu su mu, uz brojne stambene zgrade i vile, najznačajnija djela zgrada Matice hrvatskih obrtnika u Illici 49 i zgrada Nadrabinata u Petrinjskoj 7. Objavio je brojna scenska djela, bio intendant zagrebačkoga HNK (1940.-1941.) i vodio obnovu varždinskoga kazališta. Nakon Drugoga svjetskog rata angažiran je na obnovi sela; istraživao je naše narodno graditeljstvo, o čemu je objavio dvije knjige, a iz raznih područja struke više od stotinu znanstvenih i stručnih radova. Osvojio je više nagrada na arhitektonskim natjecanjima; opus mu broji oko 500 projekata, od kojih je oko 300 realizirano (opsirnije o životu i stvaralaštvu A. Freudenreicha v.: FREUDENREICH, 1943: pass.; J. BC., 1962: 328; NEIDHARDT, 1972: 41-42; ŠIMUNOVIĆ, 1972: 41-43; PREMÉR, 1989: 73; T. PL., 1995: 266-267; ŽIVKOVIĆ, 1992: pass.).

³ Moguće je razumjeti da „predratna” socijalistička Služba zaštite, zauzeta drugim poslovima, nije dospjela pripremiti registracijske akte za Hrvatski dom, no teško je povjerovati da im je tako uočljiv i voluminozan povijesni objekt promakao čak i u listama „evidencije” i „rekognosciranja”, gdje su azurno zabilježene brojne zgrade znatno manje vrijednosti. Ako zanemarimo moguće ideološke kriterije u zaobilazanju Hrvatskoga doma, preostaje nam vjerovati da je onodobnome osjećem Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika ova građevina izlazila iz kronoloških okvira interesa (bila je previše nova!) jer se zaštita arhitekture historizma i secesije u nas šire provodi tek u posljednjih dvadesetak godina, a one još novije i danas tek iznimno.

⁴ Novi Vukovar je dio grada na lijevoj obali Vuke koji je do kraja 19. st. bio zasebna općina pod upravom grofova Eltz. Izgrađuje se od 1722. pa je po nastanku znatno mlađi od Staroga Vukovara koji se još od ranoga srednjeg vijeka razvijao samo na desnoj obali rijeke.

movića i rodne kuće prvoga hrvatskog nobelovca Lavoslava Ružičke.

5 U doba kada je dvorana podignuta, parcela je nosila k.c. br. 234 (ulični dio) i 235 (dvorišni dio); na međuratnom katastru parcela je bez promjene označena k.c. br. 235; danas je to parcela k.c. br. 1782.

6 Nakon prenaminacije provedene 2000., dotadašnja Ulica Mose Pijade ponovno nosi povijesni naziv Strossmayerova, kako se zvala i u doba izgradnje Hrvatskoga doma. Dom se nalazi na kbr. 20.

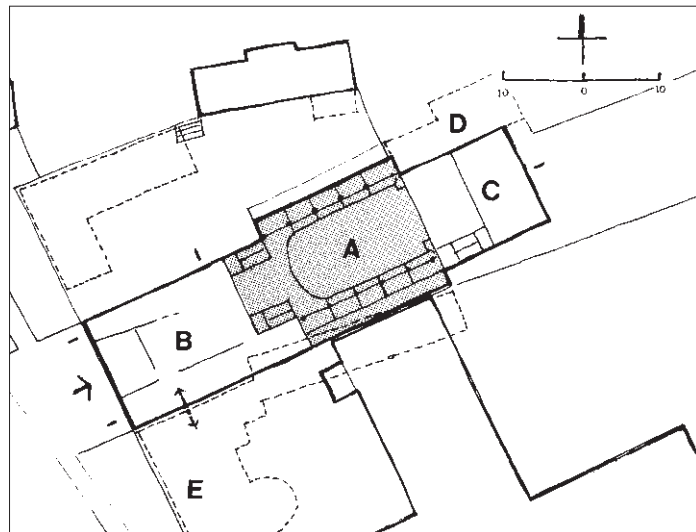
7 Školu je dao izgraditi upravitelj Eltzova vlastelinstva Anton Pöhr de Rosenthal još 1743. kao jednu od prvih zidanih građevina u tada još „drvenome“ Vukovaru (HORVAT, V., 1992: 15; SEKULIĆ-GVOZDANOVIC, 1994: 490). Njen najraniji, prilično nejasan prikaz nalazimo na Schraudovoj karti Vukovara iz 1795., a egzaktno je ucrtana na Homerovu planu dvorskoga kompleksa Eltz iz 1817., gdje je signirana kao *Domus Comunitatis & Schola* (GMV – Zbirka starih karata: *Planum Castellum...*, G. Homer, 1817.). U toj je zgradi škola djelovala do 1880., kada je preseljena u novi objekt (danas Vojni odsjek), podignut uz palaču Županije (HORVAT, V., 1992: 15).

8 Podatci prema vlastitim terenskim zabilješkama s ocediva provedenog u sklopu konzervatorskoga nadzora nad obnovom dvorane.

9 Tićak je 1945. kao nacionalno „nepodoban“ uspio otići iz Vukovara i prebjeci u Kanadu (za te podatke zahvalan sam danas pokojnoj gospođi Jeli Lasović, koja nam je prilikom anketnoga prikupljanja podataka o nekim vukovarskim građevinama, koje smo proveli 3. lipnja 1998., priopćila i zanimljiva sjećanja o Hrvatskome domu).

10 U obnovi Doma, koja se upravo dovršava, ta skulptura nije iznova izlivena i vraćena na staro mjesto jer je i urbani i simbolički kontekst prostora danas bitno drukčiji. Kao novu, autentičnu temu Društvo „Hrvatski dom“ postavilo je u ulaznom halu brončanu bistu Renea Matouseka, tajnika Društva ubijenog u Domovinskom ratu. Autor skulpture je akademski kipar Mladen Mikulin iz Zagreba, a odljev je izvela „Ljevaonica Ujevic“ (***) 2007: 29).

11 U izvornom sloju bila je to barokna zgrada kojoj su krajem 19. st. u duhu historicizma preoblikovana pročelja što ih poznajemo s najstarijih razglednica. Na ulicnom pročelju imala je tri prozora s jednostavnim okvirima u zbuci i horizontalnim kanelurama na zidnome fondu. Na nešto povišenojatici, iza koje se nazire skošeno četverostrano kroviste, nalazi se natpis „HRVATSKI DOM“. Na spojnome dijelu, uz hotel „K lavu“, nalazi se bočno pozicioniran ulaz s još jednim prozorom, a iznad toga ulaznog pasaza koji se protezao u dubinu parcele bila je ravna terasa ograđena balustradom.

Hrvatski je dom sagrađen na uskoj izduženoj parceli⁵ koja se od ulaznoga pročelja uz glavnu ulicu⁶ proteže u dubinu bloka, sve do starog ušća Vuke u Dunav. I ova je čestica nekad pripadala širem dvorskom kompleksu Eltzovih. Od polovice 18. pa do potkraj 19. stoljeca na ovome je mjestu djelovala stara Njemačka škola koju je gradila grofovija.⁷ Zanimljivo je da se još mnogo prije na toj lokaciji nalazilo i nekakvo groblje (možda tursko, kako se spominje u opisima Vukovara iz 16./17. st.). Naime, prigodom izvođenja zemljanih radova na početku obnove Hrvatskoga doma u ljeto 1998. godine, iskopano je nekoliko skeletnih grobova u zoni proscenija dvorane i uza sjeverozapadnu fasadu, u dvorištu susjedne kuće Došen.⁸

U malenome zelenom predvrtu, ispred glavnoga ulaznog pročelja Hrvatskoga doma nekad je stajao javni zdenac (tzv. „Minkićino vrelo“), koji je na spomen svojoj nesretno preminuloj kćeri Minkici dao sagraditi odvjetnik Milutin Tićak,⁹ inače prvi susjed Hrvatskoga doma (stanovao je u negdašnjoj kući nobelovca Lavoslava Ružičke nasuprot Domu). Na mjestu zdenca poslije je, oko 1975. godine, u novome perivojnom uređenju bila postavljena brončana skulptura „Slavonka“, autora Vanje Radauša, koja je u Domovinskom ratu nestala.¹⁰

INICIJATIVE I PRIPREME ZA IZGRADNJU NOVE DVORANE

INITIATIVES AND PRELIMINARY ACTIVITIES FOR BUILDING A NEW CENTRE

Kulturno društvo „Hrvatski dom“ u prvo je vrijeme svoga postojanja koristilo već spomenutu Eltzovu prizemnicu negdašnje škole,¹¹ a za predstave i veće javne manifestacije slu-

SL. 2. POLOŽAJ HRVATSKOGA DOMA (HD) U URBANOJ STRUKTURI NOVOG VUKOVARA, SITUACIJSKA SKICA: 1) DVORAC ELTZ, 2) PERIVOJ DVORCA, 3) ORANŽERIJA DVORCA (DANAS GALERIJA), 4) KAPELA SV. ROKA, 5) KURIJA BARUNA ADAMOVIĆA, 6) KUĆA NOBELOVCA LAVOSLAVA RUŽIČKE, 7) KUĆA GNUSS, 8) NEGDAŠNJI HOTEL „K LAVU“ (SRUŠEN), 9) NOVI „HOTEL LAVU“

FIG. 2 CROATIAN CENTRE IN THE URBAN FABRIC OF NEW VUKOVAR, LAYOUT PLAN: 1) ELTZ CASTLE, 2) PARK AROUND THE CASTLE, 3) CASTLE ORANGERIE, GALLERY NOWADAYS, 4) ST ROKO CHAPEL, 5) BARON ADAMOVIĆ'S MANOR, 6) NOBEL PRIZE-WINNER LAVOSLAV RUŽIČKA'S HOUSE, 7) GNUSS HOUSE, 8) FORMER HOTEL "K LAVU" (DEMOLISHED), 9) NEW "HOTEL LAVU"

SL. 3. PROSTORNA DISPOZICIJA HRVATSKOGA DOMA, TLOCRTNA SKICA: A) FREUDENREICHOVA DVORANA [1919.-1922.], B) ANEKS SA FOYEROM NA MJESTU SRUŠENE STARE ŠKOLE [1966.], C) NOVA SCENA I TEHNIČKI PROSTORI [1998.-2007.], D) SRUŠENI POMOCNI PROSTORI [1930-E], E) SRUŠENI STARI HOTEL „K LAVU“ [UKLONJEN 1960-IH]

FIG. 3 CROATIAN CENTRE, LAYOUT: A) FREUDENREICH'S AUDITORIUM (1919-1922), B) ANNEXE WITH THE FOYER IN PLACE OF THE DEMOLISHED SCHOOL (1966), C) NEW STAGE AND SERVICE AREAS (1998-2007), D) DEMOLISHED ANCILLARY PREMISES (1930S), E) OLD HOTEL "K LAVU" DEMOLISHED (REMOVED IN THE 1960S)

SL. 4. GLAVNO PROČELJE NEGDAŠNJE NJEMAČKE ŠKOLE (POSLIJE HRVATSKOGA DOMA) U ULIČNOJ VIZURI, RAZGLEDNICA, OKO 1900.

FIG. 4 FORMER GERMAN SCHOOL (FUTURE CROATIAN CENTRE), FRONT, STREET PERSPECTIVE, POSTCARD, AROUND 1900.

zilo se dvoranom u susjednom, također Eltzovu hotelu „K lavu”,¹² s kojim su prostorije Hrvatskoga doma, kako smo naveli, bile u unutrašnjosti povezane.

Inicijativu za izgradnju Doma pokrenulo je još 1902. ili 1903. godine Hrvatsko pjevačko društvo „Dunav”¹³ prvom donacijom od 500 kruna¹⁴ odnosno, prema drugim izvorima, prinosom od čak 3000 kruna.¹⁵ Formalni prijedlog za izgradnju Hrvatskoga doma kao građevine za smještaj raznih hrvatskih kulturnih društava što su u to doba djelovala u Vukovaru iznio je 18. siječnja 1903. godine na glavnoj skupštini „Dunava” ondašnji potpredsjednik Vjekoslav Gretschl.¹⁶ U korist izgradnje Hrvatskoga doma, društvo „Dunav” organiziralo je 14. kolovoza 1904. godine pučku svečanost koja je donijela 1773,44 kruna prihoda.¹⁷ Krajem 1905. godine fond za Hrvatski dom iznosio je već 4044,10 kruna,¹⁸ a osobito je uvećan oporućnom donacijom negdašnjega gradonačelnika Josipa Rukavine od 7000 kruna.¹⁹ Zakladi za izgradnju Doma svoju je kuću ostavio i stanoviti Đuro Schwerer.²⁰

No, tek 1919. godine, kada su minule ratne opasnosti i kada su materijalne mogućnosti Društva dovoljno ojačale, pristupilo se konkretnim pripremama za realizaciju nove velike dvorane u dvorišnom dijelu negdašnje škole.²¹ Te je godine (unatoč dvojabama oko datacije, što ćemo posebno razmotriti) nesumnjivo nastalo prvo idejno arhitektonsko rješenje Doma u autorskoj izvedbi tada mladoga zagrebačkoga graditelja Aleksandra Freudenreicha, svršenoga daka zagrebačke

Graditeljske obrtničke škole, koji će se tek znatno kasnije odlučiti za studij arhitekture.²²

U dosadašnjoj literaturi o Hrvatskome domu vrlo se različito datirala provedba arhitektonskoga natječaja na osnovi kojeg je Dom izveden (navodile su se godine 1919. ili 1921.),²³ a također su se javljale i različite godine izgradnje (1921./22. ili 1922./23./24.[?]).²⁴ Sve je to rezultiralo nizom faktografskih netočnosti o stvarnome vremenu nastanka ove građevine. Što je izazivalo zabunu?

Naime, sam autor Aleksandar Freudenreich u svojoj knjizi o vlastitim realizacijama hrvatskih domova, kazališta i inih dvorana diljem domovine („Prosvjetna ognjišta”, 1943.)²⁵ Hrvatski je dom u Vukovaru datacijski stavio na prvo mjesto i izričito nekoliko puta naveo: „osnovao arh. Freudenreich 1919. godine...”. Ta je godina, iako ne odgovara onodobnim vijestima iz gradskoga tiska, nesumnjivo točna jer se u dotičnoj knjizi spominje na tri mjesta: u kataloškoj jedinici „Hrvatski dom u Vukovaru”,²⁶ na tablama „Nacrti”²⁷ i u iscrpnome tabelarnom popisu svih Hrvatskih domova, naslovljenom „Mjere nekih zgrada s dvoranama u Hrvatskoj”.²⁸ Jasno je stoga da u tome prvom i zasigurno autentičnom izvoru nikako nije mogla biti riječ o lapsusu, ni o „tipfeleru”, a ni o neupućenom piscu – jer knjigu je sastavio sam Freudenreich, imajući pri ruci i vlastitu, još uvijek sačuvanu arhivu nacrti.

S druge strane, gradski tisak o eventualnom raspisu javnoga arhitektonskog natječaja za rješenje Hrvatskoga doma te 1919. godine nije donio nikakvih vijesti, nego se o netom dovršenom natječaju prvi put pisalo tek u lipnju 1921. godine (!). Natječaj je tada proveo Ocjenjivački sud u sastavu: Fran Türk (gradonačelnik i predsjednik Društva), Fran Funtak

¹² Kao kasnoklasicistička katnica izgrađen je 1856., a srušen oko 1960. godine.

¹³ HORVAT, V., 1999: 11. Zanimljivo da „Hrvatski list” pišući o svečanosti otvorenja Doma 1922. navodi da je „...pred 22 godine postavljena glavnička za gradnju doma”, dakle 1900., a ne 1902., kako se poslije smatralo (***) 1922.c: 1).

¹⁴ *** 1922.b: 1; *** 1922.c: 1

¹⁵ HORVAT, R., 2000: 292

¹⁶ HORVAT, V., 1999: 11

¹⁷ CRLENJAK, 1996:8

¹⁸ CRLENJAK, 1996:8

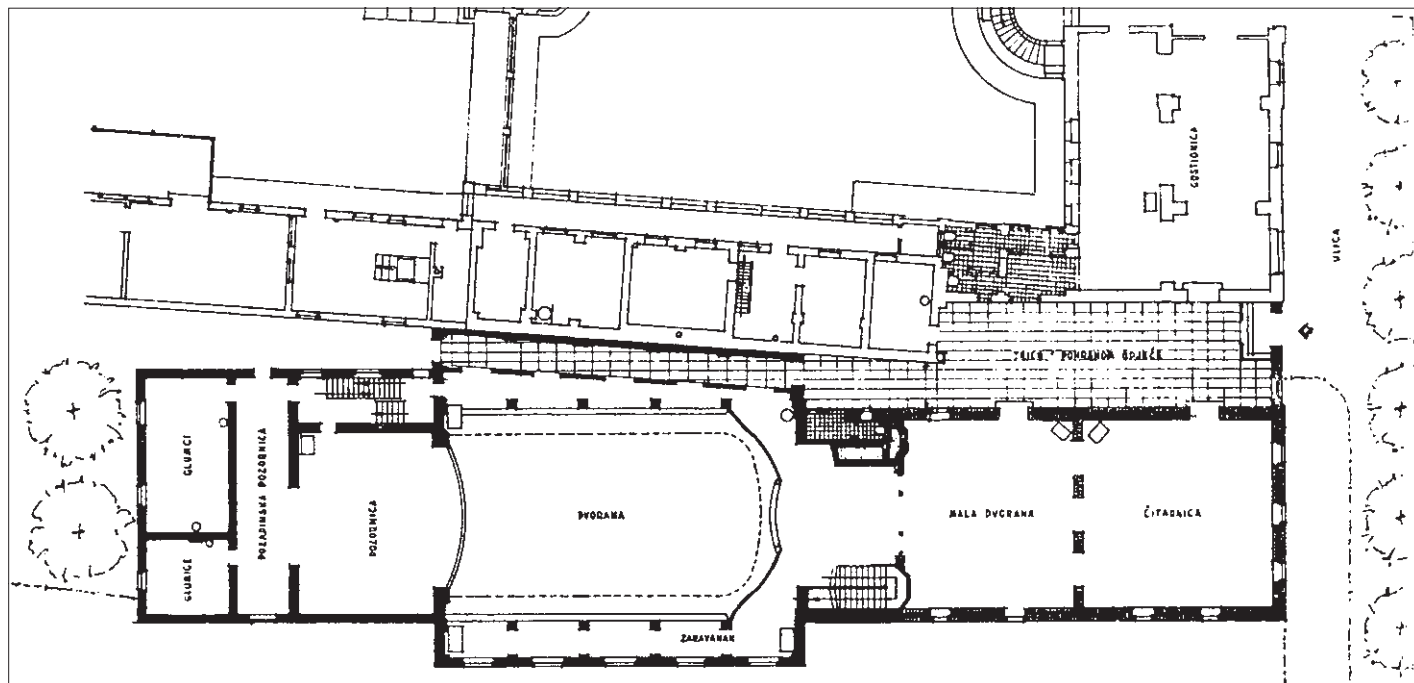
¹⁹ CRLENJAK, 1996: 8; HORVAT, V., 1999: 11

²⁰ CRLENJAK, 1996: 8

²¹ CRLENJAK, 1975: 95, piše da je „...srušena najstarija školska zgrada koju znamo i potječe iz 1743. godine a na tom mjestu sazidan je 'Hrvatski dom', što nije sasvim točno, budući da je glavni ulični objekt škole i nadalje ostao u uporabi (srušen je tek početkom 60-ih godina), a uklonjene su samo pomoćne građevine negdašnjega dvorišnog krila”. Isti podatak preuzimaju i P. B. [BROZOVIC, P.], 1997: 4, te MATIĆ, 1998, 2: 38.

²² O stručnoj spremi A. Freudenreicha u to doba i o kasnijem školovanju v. bilj. 2.

²³ Tako projekt Doma, ne spominjući natječaj, u godinu 1919. datira sam Freudenreich (1943: 47, 277, 310), zatim

(inženjer i odbornik Društva), Aleksandar Pecheim (tajnik Društva), te Ivan Faj i Koloman Eckl (vjerojatno predstavnici Društva „Hrvatski dom“). Na natječaj je pristiglo osam projekata.²⁹ Na sjednici održanoj 11. lipnja 1921. prva je nagrada u iznosu od 10.000 kruna, kako javljaju novine „Srijem“, dodijeljena radu pod duhovitom šifrom „Širok Dunav“ Aleksandra Freudenreicha (sic!), a drugu je nagradu od 5000 kruna na tome natječaju dobila osječka građevinska tvrtka „Hoffmann i Schwabenitz“.³⁰ O ostalim sudionicima i na-

gradnim plasmanima podatci, na žalost, nisu poznati, budući da je arhiva Društva većim dijelom uništena.

Iz navedenoga slijeda nazire se i mogući „rasplet“ datacijskih dvojbi. Logično je, naime, zaključiti da je Freudenreich već 1919. godine od Hrvatskoga pjevačkog društva „Dunav“, kao inicijatora cijeloga projekta Hrvatskoga doma, bio na neki način angažiran da pripremi idejno rješenje (možda tek kao provjeru mogućnosti novogradnje na parceli koja je tada još bila u Eltzovu vlasništvu, kako se ne bi kupilo neadekvatno gradilište?) i da je te godine doista nastao Freudenreichov Hrvatski dom u više-manje neizmijenjenom obliku u kojem je znatno kasnije, u novim okolnostima, i realiziran. Isti, već gotovi projekt Freudenreich je potom 1921. godine predao na raspisanom natječaju (možda i u dogovoru ili uz poziv tada već formiranog Društva „Hrvatski dom“) te je na taj način formalizirao svoj poslovni angažman, s odgovarajućim javnim priznanjem i ugovorom o daljnjem projektiranju.

Koliko je poznato, to je prvi njegov samostalan realizirani projekt, nastao u godini kada je postao ovlašten graditelj (dotad je radio kao suradnik u nekoliko zagrebačkih arhitektonskih biroa, primjerice kod Kalde i Štefana),³¹ a i prvi javni natječaj na kojem je osvojio prvu nagradu.

Moguću poveznicu prvotnoga Freudenreichova angažmana na poslovima oko Hrvatskoga doma već 1919. godine nalazimo u činjenici da je on iste te godine sudjelovao na velikome arhitektonskom natječaju za novu Gradsku

SL. 5. TLOCRT HRVATSKOGA DOMA, ARH. A. FREUDENREICH, 1921.

FIG. 5 CROATIAN CENTRE, PLAN, A. FREUDENREICH, 1921

T. Pl. (1995: 266), KARAC (1997.a: 38; 1997.b: 40; 1999.a: 50), itd.; najbolji poznavatelj Freudenreichova opusa Živković (1992: 8) izričito navodi da je *natječaj* bio 1919.; dataciju *natječaja* u 1921., ne spominjući ranije rješenje, određuju CRLENIJAK (1996: 10) i LASLO (1992: 13)...

24 Ne datirajući točno izgradnju, tek o *polaganju kamena temeljca* 1921. pišu CRLENIJAK (1996: 10) i HORVAT, V. (1999: 13); da je *izgradnja započela* 1921., navodi HORVAT, R. (2000: 292), a da je Dom *izgrađen* 1921. piše SEKULIĆ-GVOZDANOVIĆ (1994: 490); *dovršetak gradnje* u 1922. smješta KARAC (1997.a: 38; 1997.b: 40; 1999.a: 50); *izvedbu u razdoblje* 1922. i 1923. pozicionira ŽIVKOVIĆ (1992: 8), a na drugom mjestu isti autor *izvedbu* datira u 1923.-1924... I na mnogim drugim mjestima u literaturi moguće je naći na slično sarenilo netočnih ili nedovoljno preciznih datacija.

25 FREUDENREICH, 1943.

26 FREUDENREICH, 1943: 47

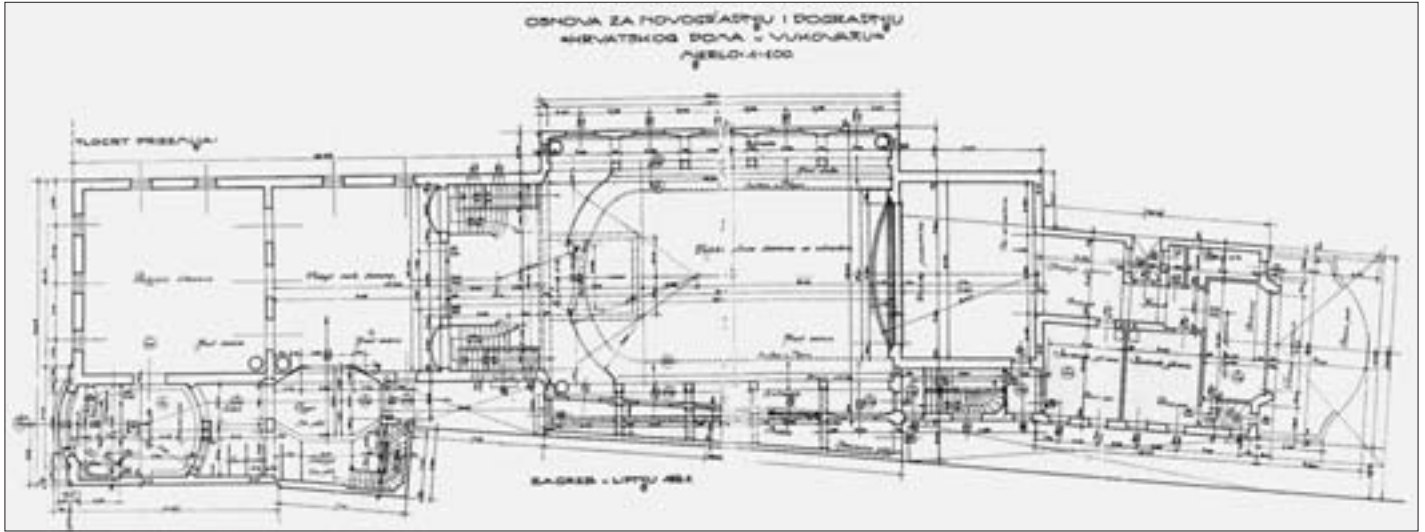
27 FREUDENREICH, 1943: 310, tabl. XXXII.

28 FREUDENREICH, 1943: 277, tablica, ad 35

29 HORVAT, V., 2007.a: 92

30 *** 1921.a: 3; DAMJANOVIĆ, 2002: 33; DAMJANOVIĆ, 2005: 115

31 Opširnije biografske podatke i literaturu o A. Freudenreichu v. u bilj. 2.

SL. 6. TLOCRT PRIZEMLJA HRVATSKOGA DOMA, IZVEDBENI PROJEKT, ARH. A. FREUDENREICH, 1921.

FIG. 6 CROATIAN CENTRE, GROUND-FLOOR PLAN, WORKING DRAWINGS, ARCHITECT A. FREUDENREICH, 1921

vijećnicu³² u Vukovaru, gdje je između 23 predana rada njegov bio nagrađen s jednom od tri jednakovrijedne II. nagrade (uz R. Lubinskog i M. Kauzlarica)³³ odnosno, prema drugom izvoru, osvojio je otkup.³⁴ Nesumnjivo najutjecajni stručnjak u žiriju za Vijećnicu bio je vukovarski inženjer Fran Funtak³⁵ koji će dvije godine poslije biti i stožerna osoba u žiriju za Hrvatski dom. Pritom će se u nekim budućim situacijama, o kojima će još biti riječi, pokazati i njegova bliska suradnja s Freudenreichom (čak i moguće prikriveno suautorstvo na određenim dionicama samoga Hrvatskoga doma!)³⁶ pa nije nemoguće da je 1919. godine mladome Freudenreichu upravo na Funtakovu preporuku, nakon natječaja za Vijećnicu, bilo ponuđeno da pripremi neformalno rješenje Hrvatskoga doma.

Ako je, dakle, zadovoljavajuće idejno rješenje Doma postojalo još 1919. godine, kako svjedoči sam Freudenreich, moglo se pristupiti daljnjim konkretnim koracima. Nakon što je za predsjednika Privremenog odbora Društva izabran Fran Türk, u fondu za Hrvatski dom utvrđen je saldo od 200.000 kruna. U prvotnim pregovorima s grofom Eltzom razmišljalo se o kupnji prizemnice „Ressourcea” zajedno sa susjednom zgradom hotela „K lavu”, no s obzirom na to da je vlastelinstvo tražilo svotu od čak dva milijuna kruna, od hotela se odmah odustalo pa je krajem 1920. godine od vlastelinstva Eltz za 300.000 kruna otkupljena samo zgrada Društva „Ressource”³⁷ (za pravo, negdašnja škola koja se dotad davala u najam). Kupnju zgrade za buduci Hrvatski dom na silvestarskoj je zabavi 31. prosinca 1920. godine svečano obznanio Fran Türk. Svi poslovi oko kupnje nekretnine tada su još vođeni preko društva „Dunav”, a osnivačka skupština novoga Društva „Hrvatski dom” održana je 23. siječnja 1921. godine u vlastitoj

zgradi u nazočnosti 208 uzvanika.³⁸ Tijekom proljeća bio je raspisan i formalni natječaj za projekt novoga Doma.

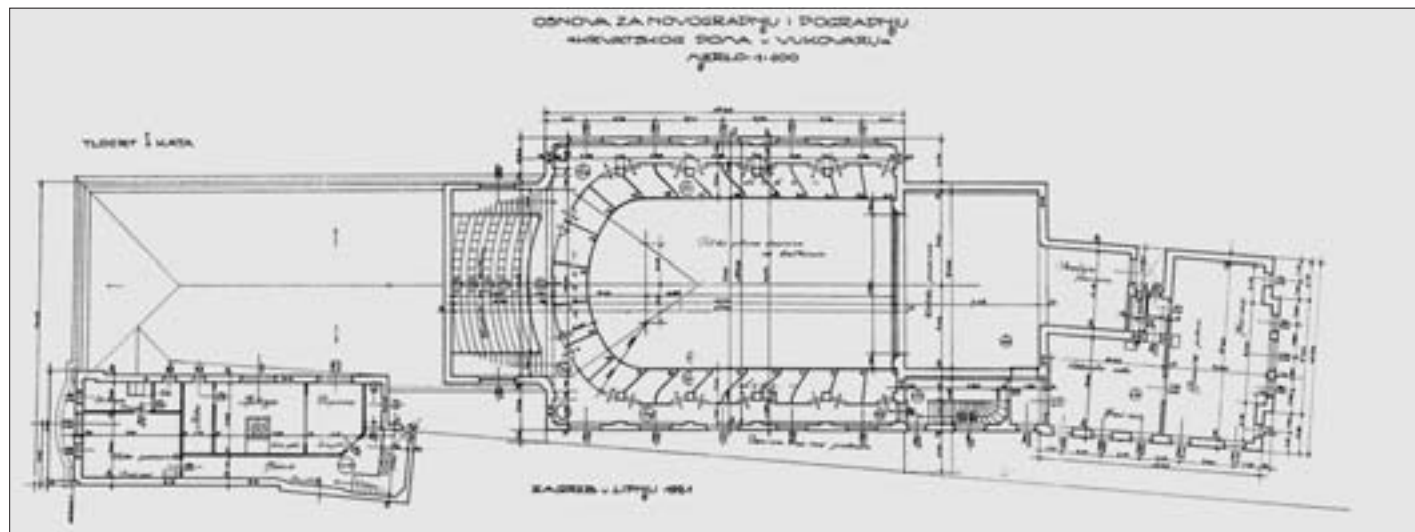
³² Nije poznato da je Freudenreich prije 1919. sudjelovao na nekom natječaju, niti da je izbio kakvu nagradu. Prva mu je značajna referenca upravo natječaj za vukovarsku Vijećnicu, okončan u srpnju 1919.

³³ DAMJANOVIĆ, 2002.a: 30; DAMJANOVIĆ, 2002.b: 139; DAMJANOVIĆ, 2005.a: 86

³⁴ *** 1933.?b: 154

³⁵ Fran Funtak (Koška, 1882. – Županja, 1960.), građevinski inženjer, mostograditelj, jedan od glavnih protagonista secesijske arhitekture u istočnoj Slavoniji. Studirao je građevinu na Tehničkom fakultetu u Grazu i Politehnici u Budimpešti (1901.-1907.[1909.?]). Presudno je obilježio graditeljsku scenu Vukovara u prvoj polovici XX. st. (gdje je djelovao 1909.-1946.), donijevši u grad secesiju kao novi stil, a kasnije i prve realizacije u oblicima rane moderne. Zbog istaknutoga prohrvatskog angažmana u javnome životu grada, osobito za NDH, konfiscirana mu je imovina i deportiran je u Županju, gdje će u anonimnosti djelovati ostatak života (1946.-1960.). U Vukovaru je u prvim godinama bio angažiran kao projektant u tvrtki „Banheyer i sin”, a poslije je imao privatni biro za projektiranje i nadzor nad svim vrstama gradnji; niz je godina honorarno, kao gradski „tehnički referent”, rješavao urbanističku problematiku, izmjere, izdavanje građevnih dozvola i sl. Iako je po formalnom obrazovanju bio građevinski inženjer, po opusu i nesumnjivu likovnom talentu smatran je arhitektom. U Vukovaru je realizirao secesijsko preoblikovanje kalvinske crkve, novu Madžarsku školu, vatrogasni vodotoranj, brojne industrijske objekte i velik broj stambenih zgrada s odlikama kasne secesije (vilu Streim, kuće Milan-ković, Pfeffermann, Blazius...); rana moderna manifestirala se na obiteljskim kućama iz kasnih 30-ih godina (kuće Njegić, Mihelić). Izvan Vukovara nekoliko je objekata projektirao u Osijeku, a u ranijoj fazi djelovanja realizirao je i brojne armiranobetonske mostove kvalitetnoga secesijskog oblikovanja diljem Hrvatske (primjerice, u to doba najveći AB most u Hrvatskoj na Velikom Strugu). Izvedene su mu i u nas jedinstvene *art déco* sakralne gradnje (crkve u Batini, Krndiji i Sidu, sinagoga u Vinkovcima). Opsirnije o Funtakovu životu i stvaralaštvu v.: DAMJANOVIĆ, 2002.a, b.; DAMJANOVIĆ, 2005.a.

³⁶ Na tu je mogućnost, uz uvjerljivu oblikovno-stilsku analizu Hrvatskoga doma u komparaciji s nekim onodobnim Funtakovim realizacijama, upozorio: DAMJANOVIĆ, 2002.a: 31-32; DAMJANOVIĆ, 2005.a: 85-87.

TIJEK IZGRADNJE I KASNIJE ADAPTACIJE HRVATSKOGA DOMA

CONSTRUCTION OF CROATIAN CENTRE; SUBSEQUENT REDESIGN AND CONVERSION

Upravo onih dana kada je dovršeno žiriranje natjecajnih rješenja u velikoj je žurbi, no ipak vrlo svečano, 10. srpnja 1921. godine obavljje-

no i polaganje kamena temeljca za novu zgradu Doma.³⁹ Ni glavnih i izvedbenih nacrti, a ni građevinske dozvole tada još nije bilo (!), što jasno dokumentiraju datacije na listovima sačuvanih Freudenreichovih tehničkih projekata za izvođenje, koji su svi nastali *post festum* – tijekom ljetnih i jesenskih mjeseci 1921. godine. To znači da su izrađivani sukcesivno tijekom same gradnje⁴⁰ koju je vukovarski inženjer Fran Funtak.⁴¹

SL 7. TLOCRT KATA HRVATSKOGA DOMA, IZVEDBENI PROJEKT, ARH. A. FREUDENREICH, 1921.

FIG. 7 CROATIAN CENTRE, FIRST-FLOOR PLAN, WORKING DRAWINGS, ARCHITECT A. FREUDENREICH, 1921

37 CRLENJAK, 1996: 8; HORVAT, V., 1999: 13; HORVAT, V., 2007.a: 90

38 *** 1921.c: 3; CRLENJAK, 1990: 220; CRLENJAK, 1996: 9; HORVAT, V., 2007.a: 90. *Pravila* Društva poslana su na potvrdu Vladi 15. veljače 1921., a odobrena su i objavljena 6. travnja 1921. (** 1920.; *** 1921.d)

39 Posvetu temeljnoga kamena u nazočnosti oko 3000 građana izvršio je kanonik Matija Pavić kao izaslanik dakovačkog biskupa Akšamovića. Svečanost je bila uveličana misom, mimohodom građana u narodnim nošnjama i javnom glazbom (CRLENJAK, 1990: 221; HORVAT, V., 1999: 13; HORVAT, V., 2007.a: 91).

40 Kamen temeljac postavljen je u lipnju 1921., a Freudenreichovi su nacrti obilježeni datumima od lipnja do studenoga iste godine (MK – Planoteka: Arhiv Freudenreich [RZF 94/252 A 1-15]).

41 *** 1922.c: 1; DAMJANOVIĆ, 2005.a: 115, i u Katalogu radova: ad 93 [1921. god.], gdje je F. Funtak naveden kao „izvođač“.

42 HORVAT, R., 2000: 292; zanimljivo da Živković (1992: 8, 9, sl. 3-4), kao najbolji poznavatelj Freudenreichova opusa, pomice dovršetak izgradnje vukovarskoga Doma na 1923., a dijelove interijera i na 1924., pa je moguće da su se i nakon svečanog otvorenja dvorane neki završni radovi doista odvijali još punih godinu ili dvije.

43 HORVAT, V., 2007.a: 92

44 *** 1921.-1922.: razne vijesti u više brojeva „Hrvatskoga lista“, *** 1922.a: 3; *** 1922.c: 1; CRLENJAK, 1990: 221-222; P. B. [BROZOVIC, P.], 1997: 4

45 Citirano prema: MATIĆ, 1998, 1: 28

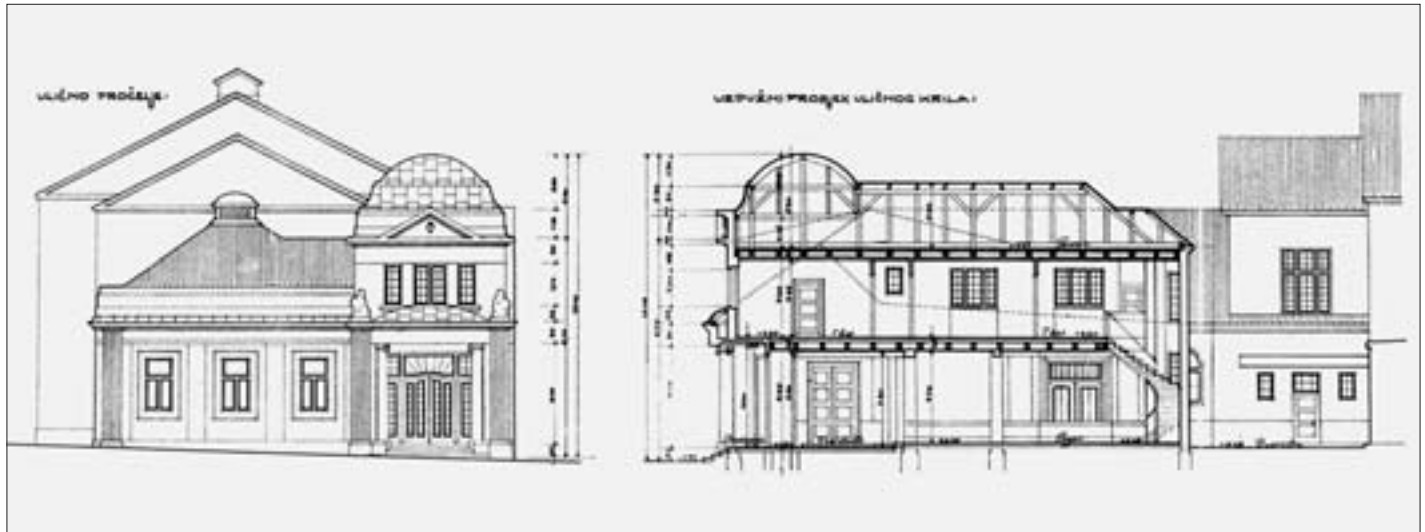
46 HORVAT, V., 2007.a: 92

47 HORVAT, V., 2007.a: 93

48 Vec od ljeta 1922. utvrđene su cijene za iznajmljivanje dvorane koje su se, ovisno o vrsti manifestacije i korištenom prostoru, kretale od 1500 do 3000 kruna (HORVAT, V., 2007.a: 93).

Dovršeni Hrvatski dom, nakon samo godinu dana gradnje, svečano je otvoren 9. srpnja 1922. godine.⁴² Dom je proglasio otvorenim, kao kum, grof Karlo Eltz sa suprugom Sofijom.⁴³ Zbog snažnog manifestirane hrvatske nacionalne svijesti (to je doba otpora politici kardordevičevske Jugoslavije) – posveti Hrvatskoga doma bilo je nazočno čak 7000 uzvanika,⁴⁴ a cijeli je Vukovar tada imao 10.000 stanovnika! O tome vukovarske novine „Srijem“ bilježe: „Još nikada nije Vukovar doživio takvo slavlje kao u subotu i nedjelju. Ogromna masa naroda iz svih krajeva naše domovine slegla se u Vukovar (...). Nikada još nije Vukovar u svojoj sredini skupio toliko inteligencije kao ova dva dana...“⁴⁵ Simptomatično je da su na ovoj svečanosti odbila sudjelovati srpska kulturna društva (kao i na prethodnom polaganju kamena temeljca), dok je bila zapažena nazočnost Izraelitičkoga gospojinskog društva.⁴⁶

Ukupni troškovi izgradnje novoga Hrvatskoga doma, uključujući i prethodnu kupnju parcele sa starom zgradom „Ressourcea“, iznosili su u konačnici oko 1.000.000 dinara,⁴⁷ što je bitno nadilazilo raspoloživu glavicu Društva. Na svaki se način željelo izbjeći da se Hrvatski dom konstituirao kao dioničko društvo, kako Dom ne bi potpao pod interesne utjecaje pojedinaca, pa je razlika osigurana kreditom koji je za nekoliko godina otplaćen prihodima od iznajmljivanja dvorane⁴⁸ i dobrovoljnim

SL. 8. ULAZNO PROČELJE I PRESJEK ULIČNOG DIJELA, IZVEDBENI PROJEKT, ARH. A. FREUDENREICH, 1921. (NEREALIZIRANO)

FIG. 8 FRONT OF THE BUILDING, WORKING DRAWINGS, ARCHITECT A. FREUDENREICH, 1921 (UNBUILT)

prilozima građana. Na sjednici uprave Doma 11. travnja 1926. godine izviješteno je da su svi dugovi za izgradnju dvorane otplaćeni.⁴⁹

Koliko je poznato, prva manja intervencija na novoj zgradi Doma zabilježena je 1925. godine, kada je na ulično pročelje postavljena ploča na spomen 1000. godišnjice Hrvatskoga kraljevstva,⁵⁰ koju su komunističke vlasti poslije uklonile.

Inicijative za funkcionalno proširenje i dogradnju Doma datiraju iz 1933. godine, kada gradski tisak bilježi nedoumice oko mogućega smještaja novih prostorija za rad raznih hrvatskih društava. U uvodu toga članka navodi se: „Hrvatski Dom bio je prema sadašnjem stanju jedna začarana kutija, koju smo strancima pokazivali kao lokalnu atrakciju, a praktički bio je H. D. za svaki društveni rad nepodesan, te osim Hrv. Čitaonice, nije u njemu moglo naći smještaj niti jedno drugo društvo...”⁵¹ Razmišljalo se o mogućnosti podizanja kata na uličnome dijelu stare zgrade (ta je ideja dosta bliska nerealiziranome dijelu Freudenreichova rješenja pročelja s katnim dijelom i kupolom) ili o dogradnji iza pozornice.

U konačnici, u stražnjem dijelu Doma 1934. godine, po projektu ing. Frana Funtaka, izvedena je tek dogradnja spremista rekvizita, garderobe, sobe za pokuse i podvornikova stana,⁵² i to uza znatan trošak od 73.000 dinara.⁵³ Radilo se o posve utilitarnim servisnim prostorima bez oblikovne važnosti, pa za taj projekt nije pozivan Freudenreich.⁵⁴

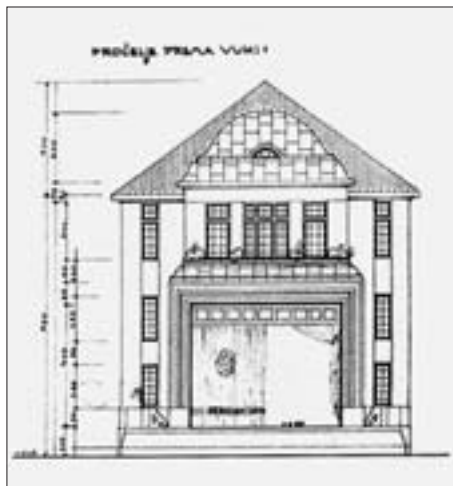
Sljedeće, 1935. godine, Društvo je na temelju nacrtu koje je izradio ovlašteni zidarski majstor Franjo Kundl tražilo građevnu dozvolu za manje adaptacijske zahvate u spojnom hodniku između Doma i hotela „K lavu”, no nije izvjesno da su radovi i izvedeni jer je grof Eltz

kao vlasnik hotela uvjetovao neke dopune koje su mogle poskupiti gradnju. Investicijska vrijednost tada planiranih radova bila je 12.516 dinara.⁵⁵

Čini se da je Društvo stalno radilo na adaptacijama dvorane pa lokalni tisak 1939. godine donosi vijesti o namjeri izgradnje prostora za orkestar „pod pozornicom” i o izvedbi demontažnoga podija kojim bi se za većih priredbi mogao proširiti obodni povišeni parter ispod galerija. U srpnju te godine zbog navedenih je radova u Vukovaru boravio i sam autor Doma, Aleksandar Freudenreich (tada već svršeni akademski arhitekt i etablirani projektant brojnih Hrvatskih domova i dvorana diljem Hrvatske), kako bi ovdašnjem Upravnom odboru Hrvatskoga doma „...predložio

SL. 9. DVORIŠNO PROČELJE S LJETNOM POZORNICOM, IZVEDBENI PROJEKT, ARH. A. FREUDENREICH, 1921. (NEREALIZIRANO)

FIG. 9 COURTYARD FACADE WITH OUTDOOR THEATRE, WORKING DRAWINGS, ARCHITECT A. FREUDENREICH, 1921

49 HORVAT, V., 2007.a: 94

50 HORVAT, V., 1999: 18; HORVAT, V., 2007.a: 93-94

51 *** 1933.a: 1; o opsegu javnih programa u dvorani Doma govori biljeska iz 1936., kada je održano 20 zabava, 15 kazališnih predstava, 6 veselica itd. (HORVAT, V., 2007.a: 94).

52 *** 1934.a: 2; *** 1934.b: 2; CRLENJAK, 1975: 95; DAMJANOVIC, 2002.a: 32; DAMJANOVIC, 2005.a: 116 (iako u sinteznom tekstu svoga magisterija Damjanovic jasno navodi podatak o Funtakovoj dogradnji Doma iz 1934., u iscrpnom *Katalogu* Funtakovih realizacija toga rada nema).

53 HORVAT, R., 2000: 292

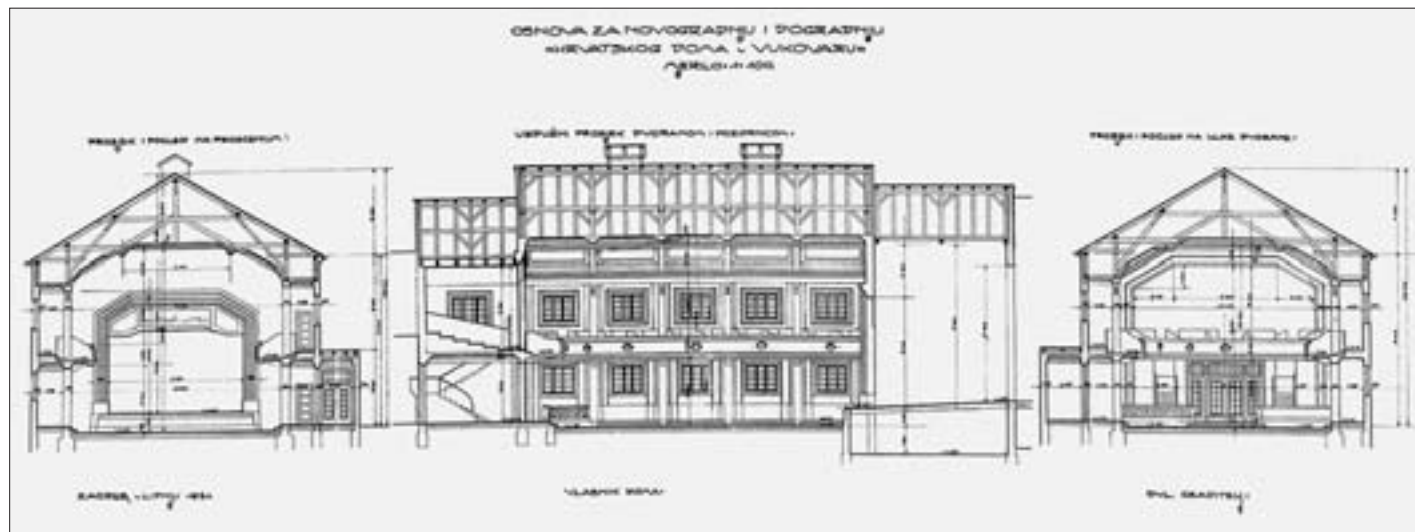
54 Kao autor Doma, Freudenreich je prigodom kasnijih adaptacija, čini se, bio konzultiran ili barem informiran o planiranim zahvatima, pa je i spomenuti Funtakov projekt dogradnje iz 1934. sačuvan upravo u Freudenreichovu arhivu iako to nije njegov rad (izvornik: MK – Planoteka: Arhiv Freudenreich [RFZ 94/252 A 15]).

55 GMV – Zbirka nacrtu: Građevna dozvola br. 10.171 od 20. IX. 1935., za adaptaciju „...na postojećoj društvenoj zgradi”.

56 *** 1939: 6

57 HORVAT, V., 2007.a: 95

58 Hrvatski dom je institucionalno djelovao do 1944. (zadnji zapisnik Društva datiran je sa 17. kolovoza 1944.), kada se u prostorije Doma preseljavaju neki odjeli Gimnazije. Nedugo nakon toga u Dom se uselila vojska, a potom i

SL. 10. PRESJECI HRVATSKOGA DOMA, ARH. A. FREUDENREICH, 1921.

FIG. 10 CROATIAN CENTRE, CROSS-SECTIONS, A. FREUDENREICH, 1921

vec izradene nacrtne”, koji su i prihvaceni, a za nadzor nad gradnjom i ovaj je put određen ing. F. Funtak. Također je odlučeno da se u zgradu uvede vodovod (tek tada!), „...što je omogućeno zahvaljujući lijepoj gesti vlastelinstva grofa Eltza, koje je dozvolilo priključenje doma na svoj vlastiti vodovod”.⁵⁶ Hrvatski je dom dotad koristio sanitarne prostorije hotela „K lavu” jer svoje nije imao, probivši iz ulaznoga *foyera* bočna vrata neposredno u zahode „Lava”.

Na glavnoj skupštini Društva te, 1939. godine naglašena je potreba za daljnjom nadogradnjom Doma zbog još uvijek neriješenoga smještaja većine hrvatskih društava, primjerice „Hrvatske žene”, koja je za proširenje društvenih prostora donirala 5000 dinara.⁵⁷

ranjenici i vojni zarobljenici. Ovakav, neprimjereni način korištenja bitno je devastirao prostore Hrvatskoga doma (CRLENJAK, 1990: 222).

59 Tako je 6. veljače 1948., nakon nepotvrđivanja *Pravila* obnovljenog Društva od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, zgradu „preuzeo” Gradski narodni odbor, koji je potom „zakonski” predaje Narodnoj fronti kako bi se zgrada upotrebljavala kao „Dom kulture” (CRLENJAK, 1990: 223; CRLENJAK, 1996: 11). Zbog neažurnosti sudske administracije vlasništvo se još 15 godina vodilo na nepostojećem društvu „Hrvatski dom”. Tek od 5. rujna 1963. zgrada je upisana kao „društveno vlasništvo”, a od 18. listopada 1985. uknjizena je na Centar za kulturu (CRLENJAK, 1996: 12; P. B. [BROZOVIC, P.], 1997: 4; HORVAT, V., 1999: 18).

60 Slikovita dječacka sjećanja na Hrvatski dom s početka 60-ih godina (u to doba Kazalište) objavio je u svome „Vodniku po Vukovaru” PAVLIČIĆ, 1997: 230-252.

61 KARAC, 1994.b: 334-335; HORVAT, V., 1999: 18

62 *** 1976: 144; LASLO, 1992: 13; KARAC, 1994.b: 334-335

63 O arhitekturi Hrvatskoga doma i povijesti njegove izgradnje prvotopisani je autor ovoga članka u više prigoda objavio sažete prikaze pa zbog bibliografske cjelovitosti priloga navodimo i vlastite publikacije o ovoj temi: KARAC, 1992; KARAC, 1994.a; KARAC, 1994.b; KARAC, 1994.c; Z. KC., 1996; KARAC, 1997.a; KARAC, 1997.b; KARAC, 1997.c; KARAC, 1997.d; KARAC, 1998.a; KARAC, 1998.b; KARAC, 1998.c; KARAC, 1999.a; KARAC, 1999.b; KARAC, 2001; KARAC, 2004; Z. KC., 2005. (potpune bibliografske reference v. u popisu literature).

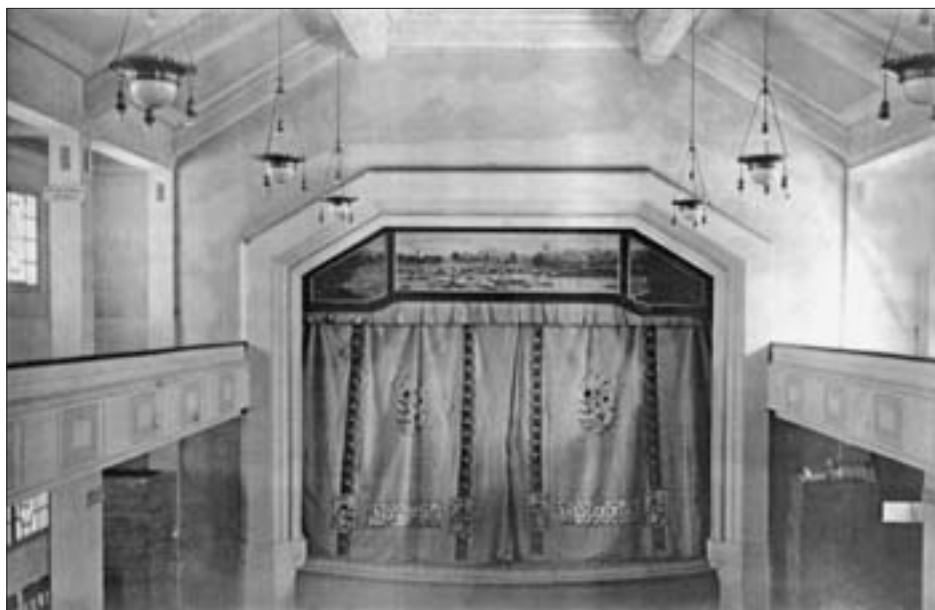
U sljedećih dvadesetak godina, obilježenih ratnim devastacijama zgrade i njenim nenamjenskim korištenjem⁵⁸ te problemima oko (ne)mogućnosti popravka, nije bilo znatnijih adaptacija, no bitno su se promijenile vlasničke okolnosti.⁵⁹

U tako definiranom povijesnom arhitektonskom korpusu kompleks Hrvatskoga doma održao se sve do početka 60-ih godina,⁶⁰ kada je srušen stari klasicistički hotel „K lavu”, a nedugo potom i ulična zgrada Hrvatskoga doma (prizemnica stare škole). Godine 1966. na tome je mjestu (umjesto nikad realiziranog Freudenreichova kupolnog ulaza) izveden arhitektonski neprimjeren jednokatni aneks „Centra za kulturu”,⁶¹ u koji se u novoj prostornoj dispoziciji ulazilo s bočne strane, s novoformiranoga „trga” nastalog rušenjem staroga hotela.⁶² Tijekom 60-ih i ranih 70-ih godina pri adaptacijama Doma za Gradsko kazalište devastiran je i izvorni kasnosecesijski interijer Freudenreichove dvorane, uklonjeni su stilski ukrasi i mobilijar, uz rubove dvorane u prizemlju izvedene su parapetima zatvorene lože s pregradama, čime je dvorana vizualno bitno sužena; na balkonima su lože uklonjene i uređeno je „stajanje”, a pod partera tada je izveden u nagibu i na nj su postavljeni fiksni stolci (dotad je dvorana zbog društvenih plesova te vatrogasnih i lovačkih zabava imala ravan pod s mobilnom opremom). Stari je scenski zastor zamijenjen posve neutralnim, od crvenoga plisa; a Renaricna veduta Vukovara, koja je krasila vrh scenskoga okvira, uklonjena je...

ARHITEKTONSKE ODLIKE⁶³

ARCHITECTURAL FEATURES

Kao specifičan tip pučkih društvenih i kulturnih okupljališta polivalentnoga sadržaja, Hrvatski se domovi, osobito po manjim mje-

SL. 11. INTERIJER VELIKE DVORANE DOMA, POGLED PREMA POZORNICI, FOTOGRAFIJA, 1922.

FIG. 11 AUDITORIUM INTERIOR, VIEW OF THE STAGE, PHOTOGRAPH, 1922

SL. 12. INTERIJER VELIKE DVORANE DOMA, POGLED PREMA POZORNICI, FOTOGRAFIJA, 1922.

FIG. 12 AUDITORIUM INTERIOR, VIEW OF THE STAGE, PHOTOGRAPH, 1922

stima u provinciji, osnivaju od kraja prvoga desetljeća 20. stoljeća do početka Drugoga svjetskog rata. Po svojoj „nacionalnoj misiji“, organizirani su kao mjesta njegovanja narodne kulture, jezika, pismenosti i običaja te kao središta hrvatske svijesti, po čemu su imali određene dodirne točke s istovremeno građanim Sokolskim domovima i poslije s tzv. Prosvjetnim ognjištima, koja su za vrijeme NDH uglavnom građena po selima.⁶⁴

Prostorna koncepcija – Arhitektonski program Hrvatskoga doma bitno su odredile vrlo zahtjevne natječajne propozicije,⁶⁵ vjerojatno proizasle iz prethodno „provjerenih“ odrednica i

kvantifikacija prvotnoga Freudenreichova rješenja iz 1919. godine. Prema njima trebalo je projektirati novu veliku dvoranu s pozornicom i višenamjenskim parterom (za potrebe kazališnih predstava, plesnih večeri, društvenih zabava i sl.), dok je postojeći ulični korpus stare škole trebalo zadržati, prema potrebi preoblikovati i u njemu urediti ulazni foyer sa salonom i čitaonicom. U stražnjem dijelu parcele, iza dvorane prema obali Vuke, predviđen je bio smjestaj ljetne pozornice na otvorenom,⁶⁶ a cijeli je sklop trebao i nadalje ostati povezan s velikom dvoranom (kavanom) susjednoga hotela „K lavu“.⁶⁷ Zanimljiva je završna napomena koja se navodi u natječajnom letku: „Obzirom na raspoloživu gradjevnu glavnicu umoljavaju se g. Natjecatelji da bi skupocjene konstrukcije i ukrase izbjegavali.“⁶⁸

Na žalost, unatoč sjajnome kasnosecesijskom oblikovanju sklopa Hrvatskoga doma, od cjelovite arhitektonske zamisli Aleksandra Freudenreicha realizirana je samo središnje pozicionirana nova dvorana koja se s ulice, kao objekt ugrađen u dubinu parcele odnosno bloka, gotovo i nije primjećivala, dok preoblikovanje glavnoga pročelja podizanjem novoga katnog rizalita, naglašenog kupolom iznad ulaza, kao ni ljetna pozornica okrenuta prema Vuki, nikad nisu izvedeni. S obzirom na to da su i danas sačuvani originalni Freudenreichovi nacrti,⁶⁹ razvidno je da je dvorana izvedena u potpunosti po njegovu projektu, a ostali su dijelovi ansambla ostavljeni za drugu fazu, od koje se zbog materijalnih neprilika na koncu odustalo. Dvorana je izduženoga tlocrta, s reprezentativnim ulazom

⁶⁴ FREUDENREICH, 1943.

⁶⁵ Sačuvan je tiskani letak s naslovom *Gradjevni program za gradnju 'Hrvatskog doma' u Vukovaru*, u kojem su podrobno obrazloženi projektni zahtjevi za natjecatelje (MK – Planoteka: Arhiv Freudenreich).

⁶⁶ FREUDENREICH, 1943: 47; LASLO, 1992: 13; SEKULIĆ-GVOZDANOVIC, 1994: 490.

⁶⁷ Za većih priredbi foyer Doma mogao se spojiti s kavanom susjednoga hotela „K lavu“, koji je u zakupu držao Antun Slemić (CRLENJAK, 1975: 95), odnosno poslije Josip Puches, inače član uprave Hrvatskoga doma (HORVAT, V., 2007.a: 93).

⁶⁸ *Gradjevni program za gradnju 'Hrvatskog doma' u Vukovaru* (MK – Planoteka: Arhiv Freudenreich)

⁶⁹ Freudenreich, 1943: 310, tab. XXXII; originalni u: MK – Planoteka: Arhiv Freudenreich [RZF 94/252 A 1-15]

⁷⁰ DAMJANOVIC, 2005.a: 115

⁷¹ LASLO, 1992: 13

⁷² *** 1922.c: 1

⁷³ Istražne radove i sondiranje bojanih slojeva proveo je koautor ovoga članka Đuro Šimičić, restaurator-savjetnik HRZ-a.

⁷⁴ U obnovi dvorane koja je upravo pred dovršetkom, faksimilnu rekonstrukciju parketnih panela izvela je tvrtka „Art design“ (***) 2007: 79).

⁷⁵ MK – Planoteka: Arhiv Freudenreich

⁷⁶ U obnovi dvorane lustere je prema arhivskim fotografijama faksimilno izvela tvrtka „Claire“ iz Zagreba (***) 2007: 79).

⁷⁷ Taj su dekorativni zastor, gotovo u ilegali i potajice, donijele kao poklon Vukovaru samo dan prije otvorenja

na začelnom dijelu i snažnim scenskim portalom postavljenim na suprotnom kraju gledališta-partera, koji je bio opremljen uklonjivim stolcima. Uz ulaze u dvoranu bila su simetrično pozicionirana dvostruka stubišta što su vodila do loža smještenih na katnim galerijama oko cijele dvorane. Stubišta su na razini podesta imala iznimno reprezentativno oblikovane svećane „erkere” otvorene prema foyeru.

Stilske i oblikovne karakteristike, interijer – Unutrašnjost je kao jedini arhitektonski prezentni dio Doma, uz odjke kasne secesije, oblikovana u duhu decentne *art déco* stilizacije⁷⁹ koja se u to doba njegovala na zagrebačkoj Graditeljskoj obrtnoj školi što ju je Freudreich nekoliko godina prije vukovarskoga

natječaja bio završio.⁷¹ Osluškujući i nadalje „trendovsku” estetiku i ukus vremena koji je u Zagreb promptno stizao putem bečkih obradaca, Freudreich je u Vukovaru realizirao jedno od prvih djela koje nosi jasne naznake *art déco* arhitekture u Hrvatskoj uopće.

Dvoranu su u interijeru krasile profinjene *stucco* aplikacije, profilacije u žbuci i ornamentalni ukrasi od terakotnih pločica slaganih u bordure. Strop je bio kasetiran i naglašen mekim opšavnim profilima, a izvorno ličenje dvorane i njenu „...dekorativnu stranu izveo je Vjekoslav Pifat, dok su svi obrtnici Vukovarski nastojali da na najneobičniji način udovolje svojoj zadaci...”⁷² Recentna restauratorska istraživanja pokazala su da je prvotno obojenje unutrašnjosti bilo u svijetlim nijansama okera,⁷³ što je u recentnoj obnovi ponovljeno na isti način.

Pod dvoranu (često korišten i kao plesni podij) bio je izveden u intarziranom parketu složenom u ortogonalan kvadratni raster.⁷⁴ Na Freudreichovim nacrtima središnji je prostor doista i označen kao „Velika plesna dvorana sa estradom”.⁷⁵ Vrlo je kvalitetno bila oblikovana stolarija ostakljenih četverokrilnih ulaznih vrata dvorane i prozora ukrašenih secesijskim vitrajima s florealnim motivima. Zalede gledališta zatvarala je drvena parapetna ograda s tokarenim detaljima.

Stilskoj dekorativnosti prostora bitno su pridonosili detalji mobilijara – poput kasnosecesijskih lustera,⁷⁶ rukom izvezenoga svečanog zastora pozornice koji su resile bordure, ovalni medaljoni s cvjetovima i utkani natpis „Hrvatska žena – Hrvatima Vukovara”,⁷⁷ koji je uklonjen 1946. godine.⁷⁸ U vrhu scenskoga okvira bila je, u obliku izduženoga „triptiha”, postavljena slika „Vukovar s Vuke”, veduta Staroga Vukovara gledana od strane Olajnice, s lokvanjima i močvarom Vuke u prvome planu.⁷⁹ Tu sliku velikih dimenzija naslikao je po narudžbi Dragan Renarić,⁸⁰ tada znamenit profesor crtanja na vukovarskoj gimnaziji,⁸¹ i to u tehnici ulja na dasci.⁸²

SL. 13. INTERIJER VELIKE DVORANE DOMA, POGLED PREMA ULAZU, FOTOGRAFIJA, 1922.

FIG. 13 AUDITORIUM INTERIOR, VIEW OF THE ENTRANCE, PHOTOGRAPH, 1922

SL. 14. INTERIJER VELIKE DVORANE DOMA, POGLED PREMA ULAZU I GALERIJU S LODAMA, FOTOGRAFIJA, 1922.

FIG. 14 AUDITORIUM INTERIOR, VIEW OF THE ENTRANCE AND GALLERY WITH BOXES, PHOTOGRAPH, 1922

SL. 15. PERSPEKTIVA UNUTRAŠNOSTI HRVATSKOGA DOMA, PROJEKT, ARH. A. FREUDREICH, 1921.

FIG. 15 CROATIAN CENTRE, INTERIOR, PERSPECTIVE, DESIGN BY A. FREUDREICH, 1921

dvorane članice tada zabranjenoga društva Hrvatska žena iz Zagreba (HORVAT, V., 2007.a: 92). Zastor je u obnovi, koja je upravo pred dovršetkom, faksimilno rekonstruiran, a po uputi restauratora Đure Šimičića izvele su ga časne sestre Sv. Kriza iz Đakova i Ljubica Kocur (** 2007: 79).

78 Taj su natpis sa zastora uklonile članice Antifašističke fronte žena prigodom neke proslave 8. prosinca 1946., kojim je povodom Upravni odbor Hrvatskoga doma uputio prosvjed GO Narodne fronte, naravno – bez ikakva uspjeha (CRLENJAK, 1990: 222-223; CRLENJAK, 1996: 11).

79 Slika je izvedena prema fotografiji, odnosno jednoj od popularnih vukovarskih razglednica toga doba, koja je s istim kadrom tiskana u više serija.

80 **Dragan Renarić** (Dugo Selo, 1872.-Križevci, 1944.), slikar i grafičar, pedagog. Pohadao je Grafičku školu u Beču (1908./09.) i Akademiju u Karlsruheu (1909.-1911.). Bio je profesor crtanja na gimnazijama u Vukovaru i Zagrebu. Slikao je pejzaže i urbane vedute idiličnog ugodaja, isprva secesijske stilizacije (Vukovar, Osijek, Križevci, Bosna...); uglavnom je radio u tehnici bakropisa i akvarela (opsirnije o životu i opusu D. Renarića v.: M. VE., 1966: 73; LONČARIĆ, 1966; O. SR., 1996: 144).

81 CRLENJAK, 1996: 11

82 Nakon uklanjanja iz prostora Hrvatskoga doma početkom 60-ih godina, središnji je dio slike bio predan na čuvanje Galeriji umjetnina i zbirci Bauer, gdje se nalazio do Domovinskoga rata (slika je u ratu nestala), a bočna manja polja „triptiha” čini se da su uništena još prilikom demontaze jer u Galeriji nikad nisu zaprimljena (za podatke zahvaljujemo Zdravku Dvojkoviću, prof., kustosu GMV i Zbirke Bauer). Pri obnovi dvorane koja se upravo dovršava tu je sliku faksimilno izveo osječki slikar Zdenko Gelencov Gero (** 2007: 79).

SL. 16. DETALJ GLAVNIH ULAZNIH VRATA DVORANE, POGLED PREMA FOYERU U STAROME DIJELU DOMA, FOTOGRAFIJA, 1922.

FIG. 16 MAIN ENTRANCE DOOR TO THE AUDITORIUM, DETAIL, VIEW OF THE FOYER IN THE OLD PART OF THE CENTRE, PHOTOGRAPH, 1922

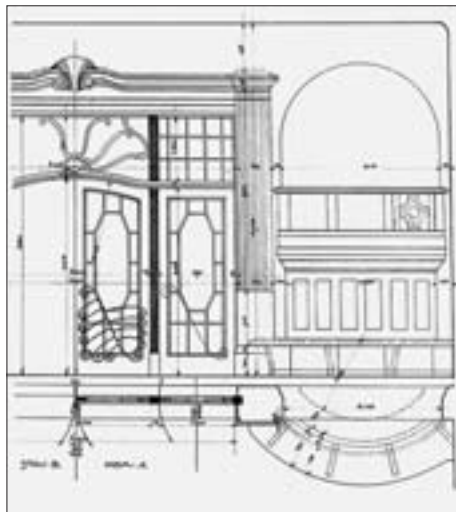

SL. 17. ULAZ U DVORANU IZ STAROGA FOYERA; BOČNO OD VRATA SU „ERKERI” STUBIŠTA, FOTOGRAFIJA, OKO 1925.

FIG. 17 ENTRANCE TO THE AUDITORIUM FROM THE OLD FOYER; BAY WINDOWS OF THE STAIRWAY, PHOTOGRAPH, AROUND 1925

SL. 18. ARHITEKTONSKI DETALJI STOLARIJE HRVATSKOGA DOMA, IZVEDBENI PROJEKT, ARH. A. FREUDENREICH, 1921.

FIG. 18 CROATIAN CENTRE, JOINERY DETAILS, WORKING DRAWINGS, A. FREUDENREICH, 1921

Na začelnome zidu dvorane, s obiju bočnih strana od ulaza, stajale su i veće spomen-ploče neidentificiranoga sadržaja, poznate već s najranijih fotografija,⁸³ na kojima je vjerojatno bio posvetni spomen-tekst zaslužnima za izgradnju Hrvatskoga doma.

Gradivo i konstrukcija – Za gradnju su dvorane, uz konvencionalan način zidanja opekom,⁸⁴ upotrijebljeni i za to vrijeme suvremeni materijali poput armirano-betonskih konstrukcija za konzolno istaknute galerije gledališta, stupove, stropne grede galerija, okvirne nosače scenskoga portala i dr. Kao smjelo konstruktivno rješenje krovišta sam Freudenreich publicirao je poslije vukovarski nacrt „...krovne stolice na klišta na četiri uporišta 12.00 m razpona, o koju je ovješan lagani kostur od gredica s letvicama...”.⁸⁵ Autor je ostavio podatke i o izvornim dimenzijama dvorane⁸⁶ koja je u doba gradnje bila među najvećima u Hrvatskoj i po svojim je konstruktivnim rasponima (poprečni je, primjerice, 14 m) za lokalnu graditeljsku operativu predstavljala zahtjevan inženjerski zadatak.

Uloga inženjera Frana Funtaka – Po svoj prilici, konstrukciju je uz neatribuirano suautorstvo riješio već spomenuti vukovarski inženjer Fran Funtak, koji je vodio i samu gradnju te projektirao neke od kasnijih adaptacija Hrvatskoga doma, a vrlo je vjerojatno s Freudenreichom „inkognito” surađivao i na natječajnom projektu. Njegov prepoznatljiv oblikovni rukopis u interijeru Doma odaju detalji profilacija, posebice „okvira” oko stropnih kaseti (identične nalazimo na Funtakovoj Maloj sinagogi na židovskome groblju). Tu su zatim oblici prozorske stolarije s oktogonanim okulusima i geometrija otvora scenskog okvira s koso lomljenim uglovima. Takav oblik za prozorske otvore Funtak učestalo koristi upravo oko 1922. godine (primjerice na vukovarskim kućama Tausig, Pifat, Kuhner, Lorenz i na osječkim zgradama Gromann, Olasze). Dekoracija ograde galerija vrlo je slična oblikova-

nju kornih ograda njegovih crkava u Krndiji i Batini, itd.⁸⁷

Funtak je u to doba bio utjecajan inženjer u gradskoj službi (honorarni „tehnički referent” koji je, uz ostalo, ovjeravao građevne dozvole), a uz to i član žirija na svim bitnim vukovarskim natječajima, pa tako i na onome za Hrvatski dom. Višestruki „sukobi interesa” nisu mu dopuštali otvoreno pojavljivanje na tome natječaju, koji ipak zbog važnosti nije želio dopustiti, participirajući vjerojatno kao prikriveni suradnik (ali i svojevrsan mentor) mladoga Freudenreicha. Najbolji poznavatelj Funtakova opusa, Dragan Damjanović s pravom se pita: „Ne kosi li se takav angažman direktno s njegovim sudjelovanjem u ocjenjivačkoj komisiji koja je odabirala projekte?... Znači li to da je on odabrao djelo u kojemu je bio koautor?”⁸⁸ Odgovori na ta pitanja ne leže toliko u široj analizi Freudenreichova djela (jer on tada još nije imao prethodnih radova i pre-

⁸³ GMV – Fototeka: b.s.

⁸⁴ Prilikom provođenja konzervatorsko-restauratorskih istražnih radova u rujnu 1998., u ruševinama Hrvatskoga doma i u sacuvanome zidu *in situ* pronađene su četiri vrste opeka različitih formata, očito recikliranih i iz starijih građevina, sa sljedećim ciglarskim inicijalima: G.E. (Grafen Eltz), F&O (Frank & Ofner), C.V. (Cigla Velić) i S.K (Srijemski Karlovci ?).

⁸⁵ FREUDENREICH, 1943: 195

⁸⁶ Dvorana je imala sljedeće mjere: dužina 24,2 m, širina 14 m, visina 10 m, površina 338,8 m²; dimenzije pozornice jesu: dubina 7,4 m, širina 9,3 m, površina 68,82 m²; otvor pozornice: širina 7,5 m, visina 6 m; ukupna površina cijeloga Hrvatskoga doma jest 1012,92 m² (prema: FREUDENREICH, 1943: 277).

⁸⁷ Na mogućnost Funtakove koautorske participacije, ne samo u konstruktivnom već i u oblikovnom segmentu dvorane, uz uvjerljivu je oblikovno-stilsku analizu Hrvatskoga doma u komparaciji s nekim onovremenim Funtakovim realizacijama prvi upozorio: DAMJANOVIĆ, 2002.a: 31-32; DAMJANOVIĆ, 2005.a: 115-116.

⁸⁸ DAMJANOVIĆ, 2005.a: 116

⁸⁹ *** 1921.b: 1; DAMJANOVIĆ, 2002.a: 32; DAMJANOVIĆ, 2005.a: 115

⁹⁰ DAMJANOVIĆ, 2002.a: 32; DAMJANOVIĆ, 2005: 115

⁹¹ Fosforne granate (netočno u vukovarskim novinskim izvješćima nazivane „napalm-bombe”), iako ne uzrokuju

poznatljivih vlastitih oblikovnih obrazaca), već u daljnjem komparativnom istraživanju Funtakova opusa toga doba, kada je on bio na kreativnom vrhuncu.

Bez obzira na formalnu stranu eventualne Funtakove participacije prilikom podizanja ove građevine, zanimljivo je citirati kako njegovu ulogu u poslovima oko Hrvatskoga doma posve autorski opisuje gradski tisak u jesen 1921. godine, kada je gradnja već bila odmakla: „Pred nama se sada otvara vidik preko cijele moderne i ukusno građene dvorane tog arhitektonskog djela Funtakovog (sic!) i Freudreichovog...”.⁸⁹ Moguće je, dakle, da je Funtakovo sudjelovanje ne samo u gradnji već i pri izradi projekta ove građevine bilo znatno veće negoli se to dosad pretpostavljalo.⁹⁰

rušeca razaranja, izazivaju požare visokih temperatura koje nije moguće ugasiti. U takvim požarima stradavaju svi gorivi dijelovi strukture, a često i sama AB konstrukcija, koja se zbog gubljenja vezane kristalne vode u betonu raspada i gubi nosiva svojstva.

92 P. B. [BROZOVIC, P.], 1997: 4

93 *** 1995: b.p.

94 Popisni broj objekta: 164011; članovi komisije bili su Zdenka Predrijevac, dipl. ing. grad., Darko Kahle, dipl. ing. arh., i Nenad Humski, prof.; cijeli su tim vodili Vlado Ukrančik, prof., i Božidar Ursic, dipl. ing. arh.

95 PREDRIJEVAC, FILIPOVIĆ, ŠIMIĆ, 2001: 132; KARAC, 1997.a: 33; KARAC, 1997.b: 35

96 O poslijeratnoj obnovi v.: *** 1997; KARAC, 1998.a: 14; KARAC, 1998.b: 8; VRDOLJAK, 2004: 13; MOLNAR, 2006: 13; BOŽIĆ, 2006: 53

97 Cijena građevno-konstruktivne sanacije iznosila je oko šest milijuna kn (I. faza), unutarnje uređenje sa zanatskim i restauratorskim radovima stajali su oko osam milijuna kn (II. faza), a vrijednost mobilijara, tehničke opreme i instalacija procjenjuje se na deset milijuna kn (III. faza). Tome treba pribrojiti još razne neplanirane troškove (MOLNAR, 2006: 13). Kada je ovaj članak već bio predan u tisak, obavljeno je svečano otvorenje obnovljenoga Hrvatskoga doma 22. studenoga 2007. i tom su prigodom objavljeni konačni troškovi obnove u iznosu od 41 milijun kn (BRADARIĆ, 2007: 31).

RATNA STRADANJA I PROCJENA ŠTETE

RAVAGES OF WAR AND ESTIMATE OF DAMAGE

U Domovinskom ratu, u jesen 1991. godine topništvo tzv. JNA staru je dvoranu Hrvatskoga doma sustavno razaralo, pogodivši je s više desetaka zapaljivih fosfornih projektila.⁹¹ Od povijesne je zgrade tako ostao samo sablastan konstrukcijski skelet, a moderan ulični aneks bio je tek manje oštećen, pa su ga okupacijske vlasti ubrzo nakon pada grada stavile u funkciju kao „Srpski kulturni centar”⁹² (sic!), pod kojim je provokativnim nazivom dočekao i reintegraciju.

Zanimljivo je da je za „krajinske” okupacije beogradski arhitekt Igor Marić izradio (1995. godine i publicirao) projekt vrlo radikalne obnove Hrvatskoga doma, koji je pretpostavljao potpuno negiranje izvornoga Freudreichova sloja, opsežne nadogradnje i preoblikovanje svih pročelja u stilizaciji kasne postmoderne.⁹³

U listopadu 1997. godine Posebna komisija za popis i procjenu ratne štete na spomenicima kulture pri Ministarstvu kulture utvrdila je na staroj dvorani 5. kategoriju oštećenja,⁹⁴ procijenivši ratnu štetu na građevnom sklopu (bez opreme) na 6.807.085 kn (1.890.857 DEM).⁹⁵

Obvezu obnove Hrvatskoga doma pomoću donacijskoga programa hrvatskih županija Vukovaru, koji je inicirao predsjednik Republike dr. Franjo Tuđman, preuzela je u iznosu od šest milijuna kuna Koprivničko-križevačka županija,⁹⁶ s time da se nedostajuća sredstva namiruju iz državnoga proračuna. Svota predviđena za obnovu dosad je već znatno premasena, pa će ukupni radovi s opremom, kako se očekuje, stajati oko 41 milijun kuna.⁹⁷

SL. 19. RUŠENJE STAROGA ULICNOG DIJELA HRVATSKOGA DOMA, FOTOGRAFIJA, OKO 1960.

FIG. 19 OLD STREET FRONT DEMOLISHED, PHOTOGRAPH, AROUND 1960

SL. 20. SUVREMENI ULAZNI ANEKS HRVATSKOGA DOMA, IZGRADEN 1966. NA MJESTU NEREALIZIRANOGA FREUDENREICHOVA „KUPOLNOG” ULAZA

FIG. 20 MODERN ANNEXE OF THE CROATIAN CENTRE BUILT IN 1966 AT THE SITE OF AN UNREALIZED "DOMED" ENTRANCE DESIGNED BY FREUDENREICH.

SL. 21. RAZORENO STANJE VELIKE DVORANE, UNUTRAŠNOST, FOTOGRAFIJA, KRAJEM 1991.

FIG. 21 DEVASTATED INTERIOR OF THE AUDITORIUM, PHOTOGRAPH, LATE 1991

SL. 22. RAZORENO STANJE HRVATSKOGA DOMA, UNUTRAŠNOST, FOTOGRAFIJA, 1997.

FIG. 22 CROATIAN CENTRE DEVASTATED, INTERIOR, PHOTOGRAPH, 1997.

OBNOVA

RECONSTRUCTION

Stari dio Hrvatskoga doma danas je preventivno zaštićeno nepokretno kulturno dobro⁹⁸ u postupku trajne zaštite, a nalazi se i unutar granica registrirane povijesne urbane cjeline Vukovara, s režimom zaštite „zone C”.⁹⁹ Stoga se obnova Doma temelji na rezultatima konzervatorsko-restauratorskih istraživanja koje je proveo Hrvatski restauratorski zavod¹⁰⁰ i na smjernicama Službe zaštite,¹⁰¹ kojima je definiran povrat povijesne dvorane u izvorno (dakle Freudenreichovo), a ne u neposredno prijeratno, tada već znatno degradirano stanje. Određeni kompromisi prihvaćeni su samo u domeni primjene zamjenskih materijala (sukladno novim propisima)¹⁰² i u ugradbi suvremenih sustava instalacija, scenske opreme, ozvučenja i sl., što je nužno za buduće polivalentno korištenje dvorane.

Ulični novi dio zasad se zadržava bez većih izmjena, s prilagodbama u interijeru i neznatnim oblikovnim intervencijama na uličnim pročeljima.¹⁰³

Zanimljive konzervatorske dvojbe pojavile su se na početku priprema za obnovu, kada se, s obzirom na potpunu sačuvanost izvorne projektne dokumentacije, razmatrala i mogućnost izvedbe *a posteriori* onih dijelova Hrvatskoga doma koji, stjecajem financijskih i drugih nepovoljnosti, nikada nisu bili izgrađeni. Naime, možda najljepši dio Freudenreichova rješenja jest već spomenuti nerealizirani kupolni korpus glavnoga ulaznog pročelja, a iznimno bi atraktivna bila i otvorena ljetna pozornica uz Vuku, koja je u projektu također detaljno razrađena.

Polazište za takav mogući koncept obnove temeljilo se na visokim valorizacijskim odredni-

cama Freudenreichova Doma kao *cjelovitog* djela, koje nije uputno sagledavati kroz tek djelomično realiziran „torzo” što je nedovršen dočekao naše vrijeme. Nadalje, i nužni uvjet dobre dokumentiranosti nedostajućih dijelova kompleksa također je bio optimalno zadovoljen (na razini izvedbenoga projekta), pri čemu je i prostorno rješenje tako osmišljenoga Hrvatskoga doma funkcionalno i programski uglavnom odgovaralo današnjim potrebama.

Ipak, konzervatorska komisija, koja je 1998. godine formulirala uvjete obnove,¹⁰⁴ takav je „teorijski” zanimljiv, no prilično neizvjestan

⁹⁸ Izvornik: KOO (Rješenje o preventivnoj zaštiti ROS-371/071-94); KARAC, 1997.a: 38; KARAC, 1997.b: 40; PREDRIJEVAC, FILIPOVIĆ, ŠIMIČIĆ, 2001: 132

⁹⁹ Izvornik: MK (Lista zaštićenih nepokretnih kulturnih dobara Z-1734)

¹⁰⁰ Restauratorska istraživanja vodio je Duro Šimičić, restaurator-viši savjetnik Hrvatskoga restauratorskog zavoda (HRZ); konzervatorska istraživanja elaborirao je Zlatko Karać, dipl. ing. arh., a arhitektonsko dokumentiranje postojećega stanja i rekonstrukciju povijesnih profilacija izvršio je mr. sc. Boris Vučić-Sneperger s Arhitektonskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Svi pripremni radovi obavljani su u ljeto i jesen 1998. godine.

¹⁰¹ Konzervatorski nadzor nad obnovom vodi Zdenka Predrijevac, dipl. ing. grad. – na početku radova konzervator-viši savjetnik, a sada pročelnica novoformiranoga Konzervatorskog odjela u Vukovaru.

¹⁰² Tako je kompletni stropni podgled dvorane, umjesto od ozbukane trstike na letvicama, izveden od negorivih „Knauf” gips-kartonskih ploča, koje imaju i odgovarajuća akustička svojstva; stropne profilacije, umjesto izvlačenja šablonama *in situ* u zbuli i stuku na tršcanoj fašini, izrađene su radionički u zamjenskom gipsanom materijalu i montirane kao gotovi „stapni” elementi; stubišta su galerija umjesto od drva izvedena iz sigurnosnih razloga od armiranoga betona s oblogom; zastor pozornice bit će od posebne negorive tkanine itd.

¹⁰³ Na pročeljima novoga dijela preko svih su otvora aplicirane široke lamele brisoleja kao jedini nov oblikovni (i funkcionalni) element, a prihvaćena je sugestija Službe zaštite da se suvremeni ulični aneks barem likovno-grafi-

pristup rekonstrukciji Hrvatskoga doma otклонila iz nekoliko razloga:

a) Eventualna izvedba Freudenreichova uličnoga korpusa zahtijevala bi prethodno uklanjanje velikoga, u ratu relativno neoštećenog modernog aneksa (iz 1966.), koji je tada bio u funkciji kao gotovo jedini javni prostor u gradu i koji je unatoč svojoj oblikovnoj neuklopljenosti pretpostavljao znatno bržu i jeftiniju obnovu cjeline Doma; u potpuno razorenome gradu takav racionalni kriterij ima drukciju važnost negoli u „normalnom” okruženju, koje bi s manje zadrške moglo prihvatiti konzervatorski eksperiment.

kim intervencijama ambicioznije redizajnira i da se na taj način dobije svježa kreativna slika cjeline Hrvatskoga doma. Graficku aplikaciju na fasadnim brisolejima osmislio je dizajner Boris Ljubičić. U unutrašnjosti toga novoga dijela dispozicijski je drukcije riješena ulazna zona s *foyerom*, a ostavljena je i mogućnost bočnog izlaza prema dvorcu Eltz (s muzejsko-galerijskim sadržajima) kako bi se u budućnosti moglo pjesačkim komunikacijama povezati te dvije kulturne ustanove.

104 Komisiju su sačinjavali: predsjednik Vlado Ukrainčik, prof. (Ministarstvo kulture); članovi Zdenka Predrijevac, dipl. ing. grad., i Damir Filipović, dipl. ing. arh. (oboje iz Konzervatorskoga odjela Osijek), Božidar Ursić, dipl. ing. arh., i Zlatko Karać, dipl. ing. arh. (Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), te Đuro Šimić, viši restaurator-savjetnik (Hrvatski restauratorski zavod).

105 Jedan od u nas rijetkih primjera dovršavanja povijesne građevine prema izvornim projektima, poslije smrti autora i s velikim vremenskim odmakom jest tzv. „Bolléova kula” u sklopu Nadbiskupskoga dvora u Zagrebu. Nakon što je početkom 20. st. „kula” realizirana tek u „roh-bau” izvedbi, u sirovoj opeci bez oblikovanih pročelja, koja su potom desetljećima bila pokrivena slikovitim bršljanom, tek se nakon više od 80 godina pristupilo i aplikaciji zbukanih, bogato profiliranih i koloristički obrađenih fasada, točno prema Bolléovim predloscima. S obzirom na to da je ta građevina desetljećima formirala lice Nadbiskupskoga dvora prema Kaptolskom trgu pa je postala dio dovršenog identiteta cijeloga prostora, javnost je negativno reagirala na *aposteriornu* izvedbu „novih” pročelja i posebno na skidanje bršljana (!).

b) U trenutku razmatranja opcija obnove bilo je proteklo 79 godina od dovršenja originalnih projekata, što je izazivalo etičke dvojbe glede prava raspolaganja Freudenreichovim autorskim djelom. Da je, naime, za života još bio u prilici s tako velikim vremenskim odmakom realizirati „svoju II. fazu”, možda bi i sam autor ponudio posve drukcija rješenja, suvremeniji pristup oblikovanju (gotovo sigurno!) ili bi, možda, od ukupnosti realizacije i odustao, smatrajući da je već sama dvorana protekom dugoga vremena u kulturnoj javnosti Vukovara prihvaćena kao dovršeno i samosvojno djelo s jasnim identitetom (to je, zapravo, točno).

c) Kako je riječ o povijesnoj zgradi, uvažen je princip „slojevitog” dograđivanja tijekom vremena koji pretpostavlja jasno oblikovno odvajanje „originala” od novoga oblikovnog sloja ili strukturne dogradnje. Na taj se način i u slučaju Hrvatskoga doma umjesto nerealiziranoga Freudenreicha otvarala mogućnost apliciranja kvalitetnoga autorskog doprinosa današnjega doba („svakom vremenu njegova arhitektura”), no to se, na žalost, u konačnici obnove na kreativnoj razini ovdje nije dogodilo.

d) Napokon, presudni razlog za odustajanje od „dovršanja” Freudenreichova Doma jest nepostojanje usporedivih presedana i valoriziranih iskustava takve vrste u našoj konzervatorskoj praksi¹⁰⁵ – i u metodološkim i u proceduralnim aspektima (uključivo i pravna pitanja), a dostupni inozemni primjeri proizašli su iz drukčijeg odnosa autora i *aposteriornih* dovršavanja davno osmišljenih djela.¹⁰⁶

* * *

Ukupnu koordinaciju obnove Hrvatskoga doma u ime nadležnoga ministarstva vodi Hrvatski institut za mostove i konstrukcije

SL. 23. RAZORENO STANJE HRVATSKOGA DOMA, VANJŠTINA, POGLED PREMA STRAZNJIEM PROČELJU, 1998.

FIG. 23 CROATIAN CENTRE DEVASTATED, EXTERIOR, VIEW OF THE REAR PART OF THE BUILDING, 1998

SL. 24. RAZORENO STANJE HRVATSKOGA DOMA, VANJŠTINA, POGLED PREMA SCENSKOM PORTALU, 1998.

FIG. 24 CROATIAN CENTRE DEMOLISHED, EXTERIOR, VIEW OF THE STAGE, 1998

SL. 25. REKONSTRUKCIJA PROFILA STROPNIH „KASETA” DVORANE, 2006.
FIG. 25 RECONSTRUCTED PROFILES OF THE CEILING COFFERS OF THE AUDITORIUM, 2006

SL. 26. DVORANA HRVATSKOGA DOMA TIJEKOM RADOVA NA OBNOVI, 2006.
FIG. 26 CROATIAN CENTRE, AUDITORIUM, RECONSTRUCTION WORKS, 2006

(HIMK).¹⁰⁷ Projektna razrada povjerena je „Investprojektu”, a u završnoj fazi birou „2G” iz Zagreba.¹⁰⁸ Prvu fazu građevne sanacije, koja je započela još 1998. godine, izvela je vukovarska tvrtka „Stari grad”, a drugi ciklus, koji je uključivao obnovu interijera, zanatske i restauratorske radove, realizirala je tvrtka „Zuber” iz Osijeka. Treća etapa, s instaliranjem mobilijara, opreme i tehničkih uređaja, ostvarena je tijekom jeseni 2007., s programiranim rokom dovršetka cjelovite obnove Hrvatskoga doma do kraja ove godine.¹⁰⁹

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Zbog posljedica teškoga razaranja u Domo-
vinskom ratu Hrvatski dom je odmah nakon
reintegracije Vukovara 1998. godine uvršten
u prvu grupu javnih objekata od važnosti za
grad, za koje su bila osigurana donacijska
sredstva i uzorna stručna procedura obnove.
Zahvaljujući tome, bilo je moguće provesti
iscrpna dokumentacijska i konzervatorsko-
restauratorska istraživanja, što je rezultiralo
cjelovitom spoznajom o izvornom (tijekom
vremena bitno izmijenjenom i zaboravljeno-
m) izgledu dvorane Doma i potpunom revalo-
rizacijom njegova spomeničkoga značenja.
U obnovi, koja se provodi prema autorovim iz-
vornim projektima, kvalitetno je restituirano
jedno gotovo izgubljeno djelo Aleksandra
Freudenreicha, koje u njegovu opusu zauzima
istaknuto mjesto kao prva autorova sa-
mostalna realizacija i kao prvi njegov prvona-
građeni natječajni rad. S obzirom na vrlo ranu
pojavu *art déco* stilizacije u interijeru dvora-
ne, vukovarski je Hrvatski dom prepoznat i
kao jedna od ključnih građevina u inauguraci-
ji toga novoga stila u nas. U sklopu povijesne
urbane cjeline Vukovara Hrvatski dom ne-

sumnjivo je najznačajnija građevina nastala
između dva svjetska rata.

Za kulturni i društveni život grada njegova će
obnova imati veliku utilitarnu važnost, a za
Hrvate Vukovara taj će spomenik povijesnoga
i nacionalnoga identiteta, kao i nekad, imati i
istaknutu simboličku vrijednost.

¹⁰⁶ Dobro su poznati primjeri srednjovjekovnih katedrala koje su stoljećima po jednom konceptu (teško je reći projektu) dograđivane i „dovršavane” (Köln), no to je jednostavno dugo trajanje gradnje koja nikada nije bila obustavljena u nekoj dovršenoj fazi. Posve je drukčiji zanimljiv slučaj monumentalne crkve *Sagrada Família* u Barceloni, koju je arhitekt Antonio Gaudi detaljno isprojektirao, cijeli život osobno vodio njenu gradnju (od 1883. do 1926.), no zbog iznimne veličine, skupoće i zanatske zahtjevnosti građevine bio je svjestan da će se realizacija nastaviti i nakon njegove smrti pa je za to ostavio pripremljene sve nacrtne elemente. U arhitektonskoj literaturi podvojena su misljenja o opravdanosti takva postupka jer je i sam Gaudi gotovo svakodnevno na gradilištu mijenjao netom izradene projekte, te se ne može smatrati da je ono što je u nacrtima nakon smrti ostavio njegova „konacna” kreacija. Realizacija crkve povremeno se ipak nastavljala, a pomalo traje i danas, više kao turistički kuriozitet nego kao stvarni program dovršavanja Gaudijeva djela.

¹⁰⁷ Glavni consulting HIMKA-a vodio je Milan Crnogorac, dipl. ing. grad., a ispred Ministarstva razvitka i obnove područnu je koordinaciju u Vukovaru vodila Melita Košir, dipl. ing. grad. Hrvatski je dom u katalogu donacijskih građevina označen šifrom A-6, pod kojom se vodi sva dokumentacija o obnovi.

¹⁰⁸ Gl. projektant: Gordana Kuzmić-Kalogjera, dipl.ing.arh.

¹⁰⁹ MOLNAR, 2006: 13. Kada je ovaj rad već bio predan u tisak, 22. studenoga 2007. obavljeno je svečano otvorenje novoobnovljenoga Hrvatskoga doma (BRADARIĆ, 2007: 31), očito s predizborno preuranjenim rokom i s dosta nedovršene interijerskih detalja te neugrađene scenske opreme, pa će to zahtijevati još mjesec do dva dodatnih radova.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. BOŽIĆ, T. (2006.), *Tudmanov model pao na terenu*, „Večernji list / Obzor”, XXXVIII, 162 (18.XI.2006.): 52-53, Zagreb
2. BRADARIĆ, B. (2007.), *Hrvatski dom – vukovarski HNK, Obnova...*, „Večernji list”, 42, 15804 (23.XI.2007.): 31, Zagreb
3. CRLENJAK, B. (1975.¹), *Razvitak vukovarskih ulica*, naklada autora [(2005.²)], Gradski muzej Vukovar, Vukovar
4. CRLENJAK, B. (1990.), *70 godina Društva „Hrvatski dom” u Vukovaru*, „Godišnjak Ogranka MH Vinkovci”, 8(12): 219-224, Vinkovci
5. CRLENJAK, B. (1996.), *Društvo Hrvatski dom u Vukovaru*, Društvo Hrvatski dom u Vukovaru, Muzej grada Vukovara u progonstvu, Zagreb
6. CRLENJAK, B. (2007.), *Obnoviteljska skupština Fran Funtak 14. studenoga 1990.*, u: Hrvatski dom u Vukovaru: 29-52, Gradski muzej Vukovar, Vukovar
7. DAMJANOVIĆ, D. (2002.a), *Vukovarski arhitekt Fran Funtak* [Diplomski rad], Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
8. DAMJANOVIĆ, D. (2002.b), *Vukovarski arhitekt Fran Funtak – prva faza stvaralaštva (1910.-1918.)*, „Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Osijeku”, 18: 119-148, Osijek
9. DAMJANOVIĆ, D. (2005.a), *Arhitekt Fran Funtak* [Magistarski rad], Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
10. DAMJANOVIĆ, D. (2005.b), *Osnovna obilježja urbanog razvitka grada Vukovara između dva svjetska rata*, „Scrinia slavonsica”, 5: 174-198, Slavonski Brod
11. FREUDENREICH, A. (1943.), *Prosvjetna ognjista*, Ministarstvo narodne prosvjete, Zagreb
12. HORVAT, R. (2000.), *Srijem – naselja i stanovništvo [ad. Vukovar]*: 262-294, Hrvatski institut za povijest – Podružnica... Slavonski Brod: Biblioteka Croatia..., knj. 1, Slavonski Brod
13. HORVAT, V. (1992.), *Gimnazija Vukovar, 100 godina*, Povjereništvo općine Vukovar u Zagrebu, Zagreb
14. HORVAT, V. (1999.), *HKUD „Dunav” Vukovar u progonstvu*, HKUD „Dunav” Vukovar, Gradski muzej Vukovar, Vukovar
15. HORVAT, V. (2007.a), *Hrvatski dom u Vukovaru*, „Vukovarski zbornik”, 2: 87-98, Vukovar
16. HORVAT, V. (2007.b), *Povijesni prikaz Hrvatskog doma u Vukovaru*, u: Hrvatski dom u Vukovaru: 7-28, Gradski muzej Vukovar, Vukovar
17. HORVAT, V. (2007.c), *Vukovarska društva od 1859. do 1945.*, Gradski muzej Vukovar, Vukovar
18. J. BC. [BRATANIĆ, J.] (1962.), *Freudenreich, Aleksandar*, u: Enciklopedija likovnih umjetnosti, 2: 328, Leksikografski zavod, Zagreb
19. KARAC, Z. (1992.), *Vukovar – grad i graditeljstvo / Vukovar and its architecture*, „Čovjek & prostor – Arhitektura”, pos. izd., 1 [Vukovar]: 8-11, Zagreb
20. KARAC, Z. (1994.a), *Urbanistički razvoj i arhitektonska bastina Vukovara od baroka do novijeg doba (1687-1945)*, u: Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu: 267-299, Nakladna kuća „Dr. Feletar”, Koprivnica, Zagreb
21. KARAC, Z. (1994.b), *Oblikovanje suvremenog urbanog sustava Vukovara (1945-1991)*, u: Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu: 327-342, Nakladna kuća „Dr. Feletar”, Koprivnica, Zagreb
22. KARAC, Z. (1994.c), *Osnovna analiza urbanističko-arhitektonskog razvoja Vukovara, Kompendij dosadašnjih istraživanja*, „Prostor”, 2(1-2): 77-97, Zagreb
23. KARAC, Z. (1997.a), *Presentation of Important buildings for donors [ad 4. Croatian cultural center (Town Theater)]*, u: Vukovar – Reconstruction Challenge: 30-81, Ministry of Development..., Zagreb
24. KARAC, Z. (1997.b), *Vaznije zgrade za donacijsku obnovu [ad 4. Hrvatski dom (Gradsko kazalište)]*, u: Vukovar izazov obnove: 31-97, Ministarstvo razvitka i obnove, Zagreb
25. KARAC, Z. (1997.c), *Vukovar – Urban development and architectural heritage*, u: Vukovar – Reconstruction Challenge: 11-14, Ministry of Development..., Zagreb
26. KARAC, Z. (1997.d), *Vukovar – urbani razvoj i arhitektonska bastina*, u: Vukovar – izazov obnove: 11-14, Ministarstvo razvitka i obnove, Zagreb
27. KARAC, Z. (1998.a), *Zgrada Hrvatskog doma u Vukovaru [Donacija Koprivničko-križevačke županije u obnovi Vukovara]*, „Glas Podravine i Prigorja”, LIII, 22(5.VI.1998.): 14, Koprivnica
28. KARAC, Z. (1998.b), *Obnova dvorane Hrvatskog doma [Spomenici Vukovara u obnovi (8)]*, „Vukovarske novine”, 148(1.VII.1998.): 8, Vukovar
29. KARAC, Z. (1998.c), *Vukovarski vremeplov (2)*, „Vukovarske novine”, 154(23.IX.1998.): 10, Vukovar
30. KARAC, Z. (1999.a), *Arhitektura secesije i urbani razvoj Vukovara početkom 20. stoljeća*, u: Secesija u Hrvatskoj [Zbornik radova...]: 45-72, HAZU – Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Osijek
31. KARAC, Z. (1999.b), *Secesijske ljepotice (II. dio) [Spomenici Vukovara u obnovi (18)]*, „Vukovarske novine”, 170(16.VI.1999.): 10, Vukovar
32. KARAC, Z. (2001.), *Der historische urbanistische-architektonische Komplex der Stadt Vukovar*, u: Kulturparks. Tagungen 2000: 119-123, Publikationsreihe der Arbeitsgemeinschaft Donauländer, Nr. 3, St. Pölten
33. KARAC, Z. (2004.), *Tragedija urbane bastine Vukovara / The Tragedy of the urban Heritage of Vukovar*, u: Vukovar '91 – međunarodni odjeci i značaj / Vukovar '91 – International Echo and Significance: 125-144, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar”: Biblioteka Zbornici, knj. 24, Zagreb
34. KARAC, Z. (2007.a), *Arhitektura Hrvatskog doma u Vukovaru, Povodom obnove dvorane*, „Vukovarski zbornik”, 2: 99-116, Vukovar
35. KARAC, Z. (2007.b), *Arhitektura Hrvatskog doma u Vukovaru*, u: Hrvatski dom u Vukovaru: 53-75, Gradski muzej Vukovar, Vukovar
36. LASLO, A. (1992.), *Hrvatski dom / Croatian hall*, „Čovjek & prostor” – „Arhitektura”, pos. izd., 1 [Vukovar]: 13, Zagreb
37. LONČARIĆ, B. (1966.), *U spomen slikaru Renariću*, „Vukovarske novine”, XIII(29.XI.1966.), Vukovar
38. MATIĆ, V. (1998.), *Proslava otvaranja Hrvatskog doma u Vukovaru* [feljton u 6 nastavaka]: 1) Vječni memento protivnicima (15.I.: 28); 2) Cijeli Vukovar na nogama (16.I.: 38); 3) Povorka na ulicama Vukovara (19.I.: 32); 4) Hrvatsko staro hrvaliste (20.I.: 34); 5) Dom ljubavi i sloge (21.I.: 32); 6) Monitori na Dunavu (22.I.: 26), „Glas Slavonije”, LXXIX (brojevi i datumi navedeni uz pojedini nastavak), Osijek
39. MOLNAR, M. (2006.), *Povijesnoj dvorani iz 1921. godine vraćen stari sjaj [Završetak obnove Hrvatskog doma realno očekivati sljedeće godine]*, „Vukovarske novine”, 362(8.IX.2006.): 13, Vukovar
40. M. VE. [VEŽA, M.] (1966.), *Renarić, Dragan*, u: Enciklopedija likovnih umjetnosti, 4: 73, Leksikografski zavod, Zagreb
41. NEIDHARDT, J. (1972.), *Povodom osamdesetgodišnjice neimara Aleksandra Freudenreicha*, „Narodno stvaralaštvo”, XI: 41-42, Beograd
42. O. SR. [ŠVAJČER, O.] (1996.), *Renarić, Dragan*, u: Enciklopedija hrvatske umjetnosti, 2: 144, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, Zagreb
43. P. B. [BROZOVIĆ, P.] (1997.), *75 godina Hrvatskog doma [Podsjećamo: 9. srpnja 1922. svečano otvorena...]*, „Vukovarske novine”, 122 (16.VII.1997.): 4, Zagreb
44. PAVLIČIĆ, P. (1997.), *Vodič po Vukovaru [ad. Kazalište]*: 230-252, Mozaik knjiga, Zagreb
45. PREDRIJEVAČ, Z.; FILIPOVIĆ, D.; ŠIMIĆIĆ, D. (2001.), *Organisation und Durchführung der Erneuerung der historischen Baudenkmäler im historischen Komplex der Stadt Vukovar*, u: Kulturparks. Tagungen 2000: 131-135, Publikationsreihe der Arbeitsgemeinschaft Donauländer, Nr. 3, St. Pölten
46. PREMERL, T. (1989.), *Hrvatska moderna arhitektura između dva rata*, Nakladni zavod Matice hrvatske: Studije..., Zagreb
47. SEKULIĆ-GVOZDANOVIĆ, S. (1994.), *Obnova grada Vukovara: nacela i prijedlozi [ad. Hrvatski dom]*, u: Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu: 483-490, Nakladna kuća „Dr. Feletar” Koprivnica, Zagreb
48. ŠIMUNOVIĆ, Z. (1972.), *Život i djelo Aleksandra Freudenreicha*, „Narodno stvaralaštvo”, XI: 41-43, Beograd
49. T. PL. [PREMERL, T.] (1995.), *Freudenreich, Aleksandar*, u: Enciklopedija hrvatske umjetnosti, 1: 266-267, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, Zagreb
50. VRDOLJAK, J. (2004.), *Hrvatski dom treba biti završen do 18. studenog [Čeka se unutarnje uređenje Hrvatskog doma]*, „Vukovarske novine”, 295 (5.III.2004.): 13, Vukovar

IZVORI

SOURCES

51. Z. Kć. [KARAC, Z.](1996.), <i>Vukovar</i>, u: Enciklopedija hrvatske umjetnosti, 2: 462-464, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, Zagreb 52. Z. Kć. [KARAC, Z.](2005.), <i>Vukovar</i>, u: Hrvatska likovna enciklopedija, 7, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, Vjesnik d.d., Zagreb 53. ŽIVKOVIĆ, Z. (1992.), <i>Aleksandar Freudenreich</i>, Društvo konzervatora Hrvatske: Monumenta Croatica, 2, Zagreb 54. *** (1920.), <i>Pravila Hrvatskog doma registrovane zadruge s ograničenim jamstvom</i>, Tiskara Srijemskih novina, Vukovar 55. *** (1921.a), <i>Hrvatski dom u Vukovaru</i>, „Srijem”, II, 26(11.VI.1921.): 3, Vukovar 56. *** (1921.b), <i>Hrvatski dom u Vukovaru</i>, „Srijem”, II, 48(12.XI.1921.): 1, Vukovar 57. *** (1921.c), <i>Glavna skupština Hrvatskog doma u Vukovaru</i>, „Srijem”, II, 6(5.II.1921.): 3, Vukovar 58. *** (1921.d), <i>Pravila Društva „Hrvatski dom” u Vukovaru</i>, Hrvatska dionička tiskara, Vukovar 59. *** (1921.-1922.), <i>Gradnja „Hrvatskog doma” u Vukovaru</i>, „Hrvatski list”, II, 127(8.VI.1921.): 3, Osijek [vijesti o gradnji Hrvatskog doma nalaze se i u sljedećim brojevima istog lista: 129 (10.VI.1921.): 3; 154 (9.VII.1921.): 2; 87 (13.IV.1922.): 2; 102 (4.V.1922.): 3; 112 (14.V.1922.): 3; 149 (4.VII.1922.): 3; 150 (5.VII.1922.): 3; 155 (11.VII.1922.): 1] 60. *** (1922.a), <i>Gradnja Hrvatskog doma u Vukovaru</i>, „Obzor”, LXIII, 64(8.III.1922.): 3, Zagreb 61. *** (1922.b), <i>Pozdrav Hrvatsvu. Prigodom otvorenja „Hrvatskog doma” u Vukovaru dana 9. srpnja 1922.</i>, „Srijem”, III, 28(8.VII.1922.): 1, Vukovar 62. *** (1922.c), <i>Hrvatsko slavlje u Vukovaru</i>, „Hrvatski list”, III, 153(11.VII.1922.): 1, Osijek 63. *** (1933.a), <i>Nadogradnja Hrvatskog doma</i>, „Sremske novine”, XXXVII, 45(11.XI.1933.): 1, Vukovar 64. *** (1933.?b), <i>Državna srednja tehnička skola u Zagrebu 1892-3/1932-3 (Spomen-izvještaj o 40-godišnjici škole)</i>, Zagreb 65. *** (1934.a), <i>Nadogradnja Hrvatskog doma</i>, „Sremske novine”, XXXVIII, 30(18.VIII.1934.): 2, Vukovar 66. *** (1934.b), <i>Nadogradnja Hrvatskog doma</i>, „Sremske novine”, XXXVIII, 40(6.X.1934.): 2, Vukovar 67. *** (1939.), <i>Popravak „Hrvatskog doma” [Novosti iz Vukovara]</i>, „Hrvatski list”, XX, 206(29.VII.1939.): 6, Osijek 68. *** (1976.), <i>Vukovarska komuna 1945-1975</i>, Općinska konferencija..., Turistkomerc: Monografije, br. 4, Zagreb 69. *** (1995.), <i>Vukovar</i> (bez oznake izdavača i mjesta izdanja) [ćiril.] 70. *** (1997.), <i>Nasa zupanija obnavlja Hrvatski dom u Vukovaru</i>, „Glas Podravine i Prigorja”, LII, 19.IX.1997., Koprivnica 71. *** (2007.), <i>Hrvatski dom u Vukovaru</i>, Gradski muzej Vukovar, Vukovar	ARHIVSKI I DOKUMENTACIJSKI IZVORI ARCHIVE AND DOCUMENT SOURCES 1. MK – Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine – Središnji ured u Zagrebu: – Planoteka: Arhiv Freudenreich, 15 listova nacрта [1919., 1921.][RZF 94/252 A 1-15] – Dosjeji procjene ratne štete na spomenicima kulture u Vukovaru: <i>ad</i> Hrvatski dom [1997.] – Lista zaštićenih nepokretnih kulturnih dobara, <i>ad</i> Vukovar, povijesna urbana cjelina (Z-1734) 2. KOO – Konzervatorski odjel u Osijek: – Rješenje o preventivnoj zaštiti nepokretnog kulturnog dobra, <i>ad</i> Hrvatski dom, Vukovar (ROS – 371/071-94) 3. GMV – Gradski muzej Vukovar: – Fototeka: stare razglednice i fotografije Hrvatskog doma [bez signature] – Zbirka građevnih nacрта: građevne dozvole za adaptacije Hrvatskog doma [F. Funtak, 1934.; F. Kundl, 1935.] – Zbirka starih karata: <i>Planum Castell...</i> [G. Ho-mer, 1817.] 4. HRZ – Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb: – Izvješće o provedenim konzervatorsko-restauratorskim istražnim radovima [D. Šimićić, 1998.] – Fototeka: Vukovar – Hrvatski dom [kontinuirano 1998.-2007.] 5. ZZK – Zbirka Zlatka Karaca: – Zbirka starih razglednica i fotografija Vukovara: <i>ad</i> Hrvatski dom	IZVORI ILUSTRACIJA ILLUSTRATION SOURCES Sl. 1. ZZK – Zbirka starih razglednica (publicirano kao razglednica); izvornik: MK – Planoteka: Arhiv Freudenreich [RZF 94/252] Sl. 2., 3. Crtež: Z. Karać Sl. 4. ZZK – Zbirka starih razglednica Sl. 5. FREUDENREICH, 1943: 310; izvornik: MK – Planoteka: Arhiv Freudenreich [RZF 94/252] Sl. 6.-11., 13. MK – Planoteka: Arhiv Freudenreich [RZF 94/252] Sl. 12. KARAC, 1999.a: 64; izvornik: MK – Planoteka: Arhiv Freudenreich [RZF 94/252] Sl. 14. ŽIVKOVIĆ, 1992: 9; izvornik: MK – Planoteka: Arhiv Freudenreich [RZF 94/252] Sl. 15. LASLO, 1992: 13; izvornik: MK – Planoteka: Arhiv Freudenreich [RZF 94/252] Sl. 16. LASLO, 1992: 13; izvornik: MK – Planoteka: Arhiv Freudenreich [RZF 94/252] Sl. 17., 19. GMV – Fototeka Sl. 18. KARAC, 1999.a: 63; izvornik: MK – Planoteka: Arhiv Freudenreich [RZF 94/252] Sl. 20. *** 1976: 144 Sl. 21. GMV – Fototeka, foto: V. Červenka Sl. 22.-26. Foto: D. Šimićić, HRZ

SAŽETAK

SUMMARY

CROATIAN CULTURAL CENTRE IN VUKOVAR
ARCHITECT: ALEKSANDAR FREUDENREICH

One of the most important structures in the historic nucleus of Vukovar is certainly the Croatian Cultural Centre – used as the theatre in the recent past. Located in the main street of New Vukovar in close proximity to the Eltz castle, it was built on a narrow elongated lot which extended deeply into the block: from its street front to the old estuary of the Vuka river. Until the end of the 19th century it was the site of an old German school. The Croatian Cultural Centre initially used the single-storey school building for its activities although more important shows and public events were held in the adjacent hotel "K lavu" linked inside with the premises of the Croatian Cultural Centre.

The initiative for the construction of the new Centre was undertaken in 1902 or 1903 by the Croatian Singing Club (*Dunav*) with a donation of 500 *kro-nen*. During the next twenty years the club was the main fund-raiser. In 1919 the budget was sufficient for a preliminary design of the auditorium. By the late 1920, with the budget of 200 000 kronen at the disposal, the "Ressource" Centre building (the former school) was purchased from the Eltz family. The foundation conference of the Croatian Centre was held on the 23rd of January, 1921. An architectural competition was launched in spring in the same year. The young architect Aleksandar Freudenreich (1892-1974) from Zagreb received the first award. This was his first award-winning entry in a public competition.

The foundation of the new building was laid on the 10th of June 1921. Fran Funtak was the chief engineer. The working drawings made by Freudenreich date from the summer 1921 which means that they were made in the course of construction. The Croatian Centre was formally opened on the 9th of July, 1922.

The first initiative aimed at its extension and addition was launched in 1933 when new office premises were needed for various Croatian clubs. The authorities considered the possibility of adding another storey onto the street front of the old building or behind the stage. In 1934 an addition worth 73.000 *dinars* was built according to Funtak's design in the back of the building containing a props storage, a cloakroom, and the attendant's apartment. A re-

quest for a building permit based on the drawings by the master mason Franjo Kundl was made for some small scale building works in the linking corridor between the Centre and the hotel "K lavu". However, there is no evidence that these works had ever been carried out. Local newspaper wrote in 1939 about the intention of making an orchestra pit below the stage and a dismantling podium which might be used as an extension of the raised floor below the galleries for large scale productions. Freudenreich came to Vukovar in July in order to submit his drawings to the Management Board for approval. The project was accepted and the engineer Fran Funtak engaged as construction supervisor. A decision was made then to provide running water in the building.

The Croatian Cultural Centre remained unchanged until the early 1960s when the single-storey old school building fronting onto the street was demolished. Instead, an inappropriate two-storey annexe of the Cultural Centre was put up there in 1966. Throughout the 1960s and the early 1970s the authentic Late Secessionist interior of Freudenreich's auditorium was devastated in the course of its conversion into a theatre. Stylistic ornaments and furnishings were removed, enclosed boxes with partitions were made along the sides of the auditorium, the floor of the great auditorium was inclined and new chairs fixed onto it.

Although Freudenreich's complex was a remarkable example of Late Secessionist design, documented on the original drawings, the only part that was finally realized was a new, central auditorium hidden from public view. The redesigned front with the addition of a projected element highlighted by a dome above the entrance as well as the outdoor theatre facing the Vuka river were never realized. The auditorium was the only part built entirely according to the original design. The whole interior was designed in an unobtrusive Art Deco style favoured by the Zagreb Building and Crafts School where Freudenreich had become a graduate just before he entered the Vukovar competition.

The auditorium interior was decorated with sophisticated stucco applications, rendered profiles, or-

namental terracotta tiles, and a coffered ceiling with mouldings. According to recent restoration researches, the Vukovar-based master Vjekoslav Pifat originally painted the interior in light shades of ochre. The auditorium had an inlaid parquet floor (frequently used as a dancing floor). High-quality workmanship showed in the joinery both of the four-winged glass entrance door and the Secessionist stained-glass windows with floral motifs. The back of the auditorium was enclosed by a wooden parapet. The stylistic decorative quality of the interior was manifest in careful attention to detail: the Late Secessionist chandeliers, the hand-embroidered curtain, Secessionist floral medallions and the inscription "Croatian woman – to Vukovar's Croats" removed in 1946. The panorama of old Vukovar in the form of an elongated triptych painted by Dragutin Renarić, a high-school art teacher at the time, was placed on top of the stage. The materials used to build the auditorium were conventional brick masonry in combination with, (at the time) state-of-the-art reinforced concrete.

During the 1991 siege of Vukovar, the Yugoslav army artillery was systematically destroying the auditorium with incendiary phosphoric bombs. The historic auditorium was reduced to a ghostly skeleton structure whereas the modern street annexe was less damaged. The auditorium was categorized into the 5th category of war damage with the cost of the damage estimated at 6.807.085 kunas (1.890.857 DEM). The reconstruction of the Croatian centre has been partly funded by one of the Croatian county governments ("Koprivničko-krizevačka županija") which gave a donation of 6 million kunas. However, substantial funds – assessed at 30 million kunas (building works and equipment included) – are allocated from the state budget.

The reconstruction is based on conservation and restoration researches with the aim to restore the historic auditorium into its original condition, not into its pre-war considerably degraded condition. The street part, although inappropriately designed, is temporarily left unchanged due to practical and financial reasons.

ZLATKO KARAĆ
ĐURO ŠIMIČIĆ

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

ZLATKO KARAĆ, dipl.ing.arh, predavač je na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu Arhitektonskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Bavi se povijescu hrvatskog urbanizma i arhitekture te konzervatorskim problemima. U postupku ocjene mu je doktorska disertacija.

ĐURO ŠIMIČIĆ, kipar, restaurator je i viši savjetnik Hrvatskoga restauratorskog zavoda i koordinator za restauratorska istraživanja u Vukovaru, Iloku i Hrvatskom Podunavlju. Bavi se restauracijom drvene polikromirane plastike i zaštitom povijesne arhitekture. Član je konzervatorske komisije Ministarstva kulture za obnovu Vukovara.

ZLATKO KARAĆ, Dipl.Eng.Arch., lecturer in the Department of Urban Planning, Physical Planning, and Landscape Architecture at the Faculty of Architecture of the University of Zagreb. His work is mostly focused on the history of Croatian urban planning and architecture as well as conservation issues.

ĐURO ŠIMIČIĆ, sculptor, restorer, senior adviser in the Croatian Restoration Institute and coordinator in the restoration research projects in Vukovar, Ilok and Hrvatsko Podunavlje. He is involved in the restoration of wood polychromium-plated sculpture and the preservation of historic architecture. He is actively engaged in the redevelopment of Vukovar.